

Om Liding Holberg

ved

L. Jøse.

PT

8087

D33

Class PT8087

Book .D33

Huitfeldt-Kaas Collection

Fid
Hr. Ludm. H. J. Quilpet
verfabeligst

Dr
Fork

OPTEGNELSER

TIL

LUDVIG HOLBERGS

BIOGRAPHI

AF

Ludvig *Ludvigsen* L. DAAE
"

KRISTIANIA

P. T. MALLINGS BOGTRYKKERI

1872

UNIVERSITY OF TORONTO

PT8027

.J33

LEDAIG HOLLERS

RECORDS

117774

'08.

4 2440 3

UNIVERSITY OF TORONTO

105 SPADINA AVENUE TORONTO ONTARIO

1901

J.N. 2/12 '29

(J 28815)

Ludvig Holberg har i sine Skrifter hyppig indstrøet karakteristiske Smaatræk om sig selv, ja endog i de berømte „*Epistolae*“ til en unavngiven *vir perillustris* leveret en sammenhængende Skildring af sit Liv. Denne Skildring er i høieste Grad tiltrækkende, og den er det dobbelt for dem, som have Sands for det eiendommelige Humor, hvorved Holberg udmærker sig ogsaa som latinisk Forfatter, men den er dog ligesaameget en Reisebeskrivelse som en Biographi, den fortier fuldt saa meget, som den fortæller, og er i det Hele mere skikket til at opvække og spænde end til at tilfredsstille Læserens Videbegjærlighed¹⁾. Og til at fuldstændiggjøre disse hans egne Meddelelser føle vi os i en paafaldende Grad blottede for Hjælpemidler. Hans egne Papirer ere sporløst forsvundne. Var han frugtbar paa fingerede Breve, skrev

¹⁾ For blot at nævne et eneste Exempel, hvor interessant skulde det ikke være at vide, hvilke de „*amici*“, som han idelig omtaler, egentlig have været? Hvor kjært blot at vide Navnet paa den *amicus*, som veiledede ham ved hans første poetiske Arbejder?

han desto færre virkelige, og da næsten altid kun korte Forretningsbreve; selv af disse er neppe et Snes Smaabilletter bevarede. Heller ikke fandt hans Samtidige det Umagen værd at optegne, hvad de vidste om den mærkeligste Mand, de havde kjendt; foruden den tydske Musikant Scheibe ere Suhm og en norsk Lærd, Carl Deichmann, saagodtsom de eneste, der danne en Undtagelse. Endog i Samtidens hidtil bekjendte Brevvexlinger forekommer hans Navn yderst sjelden. Sandsynligvis hænger denne Samtidens Taushed sammen med den Kjendsgjerning, at Holbergs Anseelse blandt hans Landsmænd allerede før hans Død havde taget stærkt af. Datidens franske Smag havde ledet Mængdens letbevægelige Sind ind i nye Retninger og navnlig formindsket dens Interesse for Holbergs fornemste Nationalværk, Comedierne. Man tør sige, at et Par Menneskealdere hengik, inden Ludvig Holberg atter, gid man turde sige for stedse, blev gjenindsat paa sin rette Plads i sine Landsmænds, de Danskes og Nordmændenes, Bevidsthed. Imidlertid var den Slægt, som personlig havde kjendt ham, forlængst uddød, og Traditioner, oftest ligesaa ubetydelige som tvivlsomme, maatte træde istedenfor de sikre Vidnesbyrd, som ikke mere kunde opdrives.

En udtømmende og fyldig Fortælling om Ludvig Holbergs Liv og Levnet vil derfor vistnok stedse kun blive et fromt Ønske, skjønt det maa indrømmes, at man fra den Tid af, da Beundringen for hans Geni og Kjærligheden til hans Værker atter er vaagnet, med priselig Omhu har søgt at samle de Oplysninger om hans Levnet og Skrifter, der endnu vare at faa. Naturligvis har dette især været Tilfældet i Danmark. Werlauff har af de Ældre, Chr. Bruun af de Yngre leveret de fleste Bidrag. Flere værdifulde Vink skyldes ogsaa Chr. Molbech og N. M. Petersen. C. W. Smith har med Held

behandlet hans Liv og Virksomhed i populær Fremstilling, Kall-Rasmussen gjort Begyndelsen til en aktmæssig Undersøgelse af hans Levnet, Dorph oversat og Elberling udgivet hans Nils Klim, Liebenberg m. Fl. givet fortjenstlige Textrecensioner o. s. v. I Norge er Welhaven den betydeligste Holbergianer. Vel vil man i hans nysudgivne Samlede Skrifter foruden det berømte Mindedigt kun finde en kort Skizze af Holbergs Liv og literære Betydning, men en talrig Tilhørerkreds erindrer de mærkelige Forelæsninger over Holberg og hans Samtid (i Vinteren 1851) og vover endnu at haabe, at de i sin Tid kunne blive udgivne. P. Botten-Hansen har ikke alene udgivet en liden Samling af Holbergske Breve, men tillige paa flere andre Maader lagt et fortroligt Kjendskab til Alt, hvad der angaar Holberg, for Dagen. Pseudonymen Jens Justesen (Rektor C. Müller) har heldigt oversat hans latinske Epigrammer, og F. Bätzmänn fremdraget Paullis Omskrivning af den politiske Kandestøber fra Forglemmelsen.

De Smaabidrag til Holbergs Biographi, som skulle meddeles paa de følgende Blade, bestaa for det første i en saavidt muligt sammenhængende Fortælling om hans Barndom og hans tidligste, fornemmelig i Norge henrundne Ungdomsaar, indtil 1706, da han for sidste Gang forlod sit Fødeland. At fortælle om denne hans første Periode er en nærliggende Opgave for en Nordmand, og, er end det vundne Udbytte ikke rigt, er Arbeidet alligevel taknemmeligt; thi ingen Oplysning er saa ringe, at den jo har Interesse, naar den angaar Holberg. Derefter følger en Række hidtil ukjendte Optegnelser og Aktstykker angaaende hans senere Livsforhold og om enkelte af hans Skrifter.

I.

Ludvig Holberg er født i Bergen den tredie December 1684¹⁾. Ved den nedre Side af en kort efter hans Fødsel indrettet Almenning eller aaben Plads ved den store Strandgade paavises endnu Tomten af det Hus, hvori han kom til Verden, og Bergenserne have i vore Dage givet denne Plads Navnet „Holbergs Almenning,“ efter sit berømteste Byesbarn²⁾.

Hans Fader, Christian Nilsen Holberg, kunde fortjene en Plads i Norges Historie, selv om ikke hans Søns Berømmelse havde kastet Glands over hans Navn. Denne Mands Liv faldt i det Tidsrum, hvori Nordmændene efter Aarhundreders Forløb gjenvandt sin militære Ære, der var tabt i Unionskrigene, da de Danske roste sig af at kunne indtage Norge med to Kraveler og trehundrede Mand, og daarlig var bleven hævdet i Syvaarskrigen og i Kalkmarkrigen, da vore Bønder, naar man jagede dem i Marken, rømte hjem igjen i Flok og Skare. Men efter disse lidet tiltalende Minder komme Hannibalskrigen, Throndhjems Tilbageerobring, Haldens Forsvar, Gyldenløves Tog og i det Hele Udviklingen af en virkelig Hær, der snart skulde indgyde Agtelse endog paa meget fjerne Kamppladse. Christian Nilsen Holberg deltog i de fleste af de sidstnævnte Kampe. Allerede i 1645 synes han at have været Sergeant og blev derpaa Fændrik i det throndhjemiske Regiment, var med ved Throndhjem 1658 og skal der fortrinlig have udmærket sig, kjæmpede ogsaa ved Halden og under Gyldenløve, der yndede ham særdeles, i Baahuslen. Hans Bedrifter vare ikke indskrænkede til

¹⁾ Fødselsdagen, som længe var ubekjendt, er bragt paa det Rene af J. F. Lampe i Illustr. Nyhedsblad 1862, No. 13. Holberg troede selv lige til sin Alderdom, at han var født 1685.

²⁾ Norske Magasin, udg. af N. Nicolaysen, 2, 401.

Norge, thi han havde i sin Ungdom ogsaa tjent i malthesisk og venetiansk Tjeneste, rimeligvis i Aarene før Krigen under Frederik den Tredie og sandsynligvis altsaa samtidig med Curt Adelaer. Af Lyst til at se sig om i Verden havde han ogsaa gennemvandret hele Italien, et Træk, som forunderlig minder om Sønnens senere Hændelser. Fra simpel Soldat svang han sig op til Oberstlieutenant, Noget, som fortjener megen Opmærksomhed i en Tid, da saagodtsom alle vor Armees Officerer vare Udlændinge, Tydskere, Skotter, Franskmænd og Nederlændere. Man tør kalde en saadan Karriere saagodtsom uhørt, eller maaske endog ganske enestaaende for en i ethvert Fald uadelig, rimeligvis bondefødt Nordmand. Christian Nilsens Herkomst er nemlig ubekjendt; selv hans Søn erklærer ikke at vide nogen Besked derom¹⁾; men, da han først optræder i Thrøndelagen, er det rimeligt, at han er kommen fra og har taget Tilnavn efter en af de tre Gaarde af Navnet Holberg, som kjendes der i Stiftet. I ethvert Fald er Nyerups bekjendte og af enkelte andre Danske udskrevne Bemærkning „Formodentlig af dansk Extraction“ fuldstændig greben ud af Luften og nu frafaldt selv i Danmark²⁾. Da Christian Nilsen med sin krigerske Dygtighed tillige forenede de mellem Datidens Officerer sjeldne Egenskaber at være en christeligsindet og elskværdig Mand,

¹⁾ *Qui vero agnati majores fuerunt, fateor candidè me ignorare.*

²⁾ I Rists Frederikshalds Æreskrands gives Christian Nilsen Tilnavnet Holbek, og, efter hvad mig er meddelt, findes han i Bergens Ministerialbog skreven baade Holberch og Holbech. Men Sønnen protesterer, som bekjendt, bestemt mod denne Skrivemaade som urigtig (Danm. Hist. 2, 269, Levins Udg.), ligesom Chr. Nilsen selv kun skrev sig Holberg eller Hoelberg. At Navnets oprindelige Udtale neppe har været den senere almindelige med aabent o (Haallberg), men derimod med lukket, omtrent som Bogstavet o lyder i Holstad, Holfeldt o. s. v., er paavist af Chr. Lange i Norske Samlinger 8vo 2, 319-320.

er det naturligt, at han i vide Kredse var ligesaa afholdt som anseet. Hans store Søn, hvem man ellers just ikke kan beskyldte for nogen vidtdreven Familiekjærlighed, satte en høi Pris paa sin Faders hædrede Navn og omtaler ham med synlig Stolthed paa flere Steder i sine Skrifter, fornemlig i den 128de Epistel, hvor det heder: „Hvor jeg udi mine Børneaar er kommen blandt Høie og Lave, iblandt *Officers*, Bønder og Almue, da, saasnart de have hørt, hvis Søn jeg var, have de enstemmigen raabt: Ach er I Christian Nilsens Søn? og have derpaa begyndt at anføre adskillige Historier til Bevis, saavel paa hans Tapperhed, som paa hans Dyd, *Moderation* og christelige Hjertelav mod alle Mennesker. Og disse Berømmelser vare saa mange og saa prægtige, saa at ingen i gamle Dage behøvede flere til *Canonisation*. Jeg erindrer blandt andre en gammel Præst med *Assurance* at have fortaalt, sig den Nat, som fulgte paa min Faders Begravelse, at have hørt en sagte *Music* udi Kirken“, o. s. v.

I 1653 var Christian Nilsen bleven Lieutenant i det Bergenhussiske Regiment, og siden den Tid var Bergen hans sædvanlige Opholdssted. Efterat han i 1667 var bleven Oberstlieutenant, fungerede han stundom til forskjellige Tider som Vicekommandant paa Bergenhuus. I Bergen giftede han sig ogsaa med Karen Lem, en Datter af Lector theologiae og Sognepræst til Fane i Nordhordland Peder Lem († 1663) og Datterdatter af den bekjendte Biskop, Mag. Ludvig Munthe i Bergen. Han fik med hende tolv Børn, men kun sex, af hvilke de tre ældste vare Døtre og de tre yngste Sønner, overlevede Forældrene. Ludvig var den yngste af den hele Børneflokk. Som han selv fortæller, var han opkaldt efter sin Moders nysnævnte Morfader, aabenbart Familiens Stolthed, ikke alene formedelst hans biskopelige Værdighed, men

ligesaameget fordi han ansaaes for Adelsmand. Var Faderens Familie ubekjendt, kjende vi desto flere Slægtninge af Ludvig Holberg paa hans mødrene Side. Han var saa at sige beslægtet med det halve Bergens Stift og fandt Frænder overalt, hvor han kom i Norge. Thi Mag. Ludvig Munthe var efter Holbergs egne Ord „Stamfader for en saa talrig Efterslægt, at han kan forsvare en Plads blandt Norges Patriarcher“¹⁾).

Forordningen af 1679 gav ogsaa Oberstlieutenanter og deres Børn Rangadel, og Ludvig Holbergs Forældre maa saaledes have hørt til de fornemste Folk i Bergen. Deres økonomiske Forfatning var ogsaa god, de eiede endel Jordegods i Stiftet, og Christian Holberg var i 1676, da Krigsstyr. udlignedes, mellem de større Skatydere, der sattes i den betydelige Extraskat af 90 Rdlr. om Aaret. I 1679 tog Oberstlieutenanten sin Afsked af Tjenesten, men havde, som i hine Tider var Tilfældet med de fleste Embedsmænd, der lønnes af Staten, endnu efter flere Aars Forløb betydelige Summer tilgode af sin Gage. Han tilbød 1684 at frafalde disse Fordringer og dertil at paatage sig en Krigskommissærs Forretninger i Stiftet, imod at faa Titel af Oberst. Om dette Ønske opfyldtes, er ikke ganske afgjort. Den 29 Marts 1686 døde Christian Holberg i Bergen, uvist i hvilken Alder, sandsynligvis mellem 60 og 70 Aar gammel²⁾).

¹⁾ Ep. ad virum perillustrem.

²⁾ Efterretninger om Holbergs Fader findes foruden i Sønnens Skrifter (Ep. 128, Ep. ad virum perill., Danm. R. Hist.) fornemmelig i Tidsskrift for den norske Personalhistorie, udg. af B. Moe, N. R., S. 64 ff., Samll. til det N. F. S. og Hist. IV, 378 ff., N. Samll. 1, 159 og 2, 319—20 samt 475, Nogle utrykte Breve fra Ludvig Holberg, udg. af P. Botten-Hansen, Chra. 1858, S. 27 ff., og i Norske Magasin, udg. af N. Nicolaysen, 2, 400 f. samt 445.

Endnu i samme Aar, som Christian Holberg døde, rammedes hans Efterladte af en stor Ulykke. Den syv og tyvende September 1686 hjemsøgte nemlig Bergen af en af de mange frygtelige Ildebrande, som i ældre Tider have raset i denne væsentlig af Træhuse bestaaende By. Ilden, som opkom lige i Nærheden af Familien Holbergs Gaard, bortrev hele den lange Strækning fra „Muren“ til Nykirken. „Det var med stor Nød, fortæller Holberg selv¹⁾, at jeg og mine Sødskende bleve reddede, Alt det Øvrige i Huset indtil Guld, Sølv og rede Penge blev til Intet.“ Oberstlieutenant Holberg havde efterladt Enke og Børn i ret gode Kaar²⁾, men nu omvexledes disse med Armod³⁾. Alt, hvad der var tilbage, bestod i nogle Bondegaarde, hvis Leilændinger, som overalt paa Vestlandet, kun svarede en ringe Afgift. Men Enken var en saare husholderisk Kone, og i den Tid af henved ti Aar, som hun levede med sine sex Børn, lykkedes det hende at bevare det lille Jordegods uformindsket.

Bergen, af hvis Befolkning saa stor en Del var helt eller halvt tydsk, havde naturligvis ogsaa tydske Pugeskoler. I en af disse blev Ludvig Holberg tidlig indsat, ligesom formodentlig ogsaa Tilfældet har været med hans Sødskende. „Saasnart jeg begyndte at tale, fortæller han selv, blev jeg sat udi en tydsk Skole, thi mine Forældre⁴⁾ *raisonnerede* saaledes: Lad ham kun brav øves i det Tydske, det Danske læres af sig selv, det er at sige: Lad ham lære Tydsk i Skolen, Dansk kan han for Intet lære af Smaadrene paa Gaden. Saaledes blev de fleste Aar af min Barndom

¹⁾ Bergens Beskrivelse, Kbhvn. 1737, S. 14.

²⁾ *Census haud spernendos nobis relinquens.* (Ep. ad v. perill.).

³⁾ *Adeo, ut ad mendicitatem omnino res redierit.* (Ibid.).

⁴⁾ Vil naturligvis sige Moderen, thi Faderen var jo død, men den Slags Ungiagtigheder ere hyppige hos Holberg.

bortdrevne ved at lære Tydsk udi Skolen og Dansk udi Ammestuen¹⁾. Forøvrigt er det ikke usandsynligt, at Moderen selv, der som en velstuderet Mands Datter tør have lært lidt mere end almindelige Fruentimmer paa den Tid, ogsaa selv har beskæftiget sig noget med sin Søns Undervisning. Den lille Prøve af hendes Haandskrift, som det medfølgende Facsimile gjengiver, er nemlig saa paafaldende lig hendes berømte Søns, at det ligger nær at tro, at han har lært at skrive af sin Moder. Allerede meget tidlig maa Drengen have lagt en særdeles Lærelyst for Dagen²⁾.

Moderen døde 1695, og den lille Arvelod deltes mellem Børnene. Ludvigs Part blev i Penge kun 28 Rdlr. 4 Mk. og 2 β , hvortil kom en Del i Forældrenes Jordegods, tilsammen omtrent 7 Løber, beliggende i Nordhordland, Sogn, Nordfjord og Nordland³⁾. Hans Formynder blev Morbroderen Peder Lem, om hvem mere vil forekomme i det Følgende.

Intet var i hine Tider sædvanligere, end at Officerssønner anbragtes i Faderens Stand, og de nøde gjerne i denne Henseende særlige Begunstigelser. Den næstyingste af Oberstlieutenant Holbergs Sønner, Frederik Christian, var endnu i Faderens Levetid 1684 som Barn i Vuggen bleven indskreven som Underofficer med 40 Daler om Aaret og vedblev at trække disse et halvt Snes Aar⁴⁾. Ti Aar gammel fik ogsaa Ludvig en lignende Plads ved det Oplandske Regiment, og Peder Lem besluttede

¹⁾ Holbergs Orthographiske Anmærkninger (Mindre poetiske Skrifter, Kbh. 1746, S. 292).

²⁾ *Ab infantia mea ingenti literarum studio me teneri notaverunt vitae meae moderatores.* (Ep. ad v. perill.).

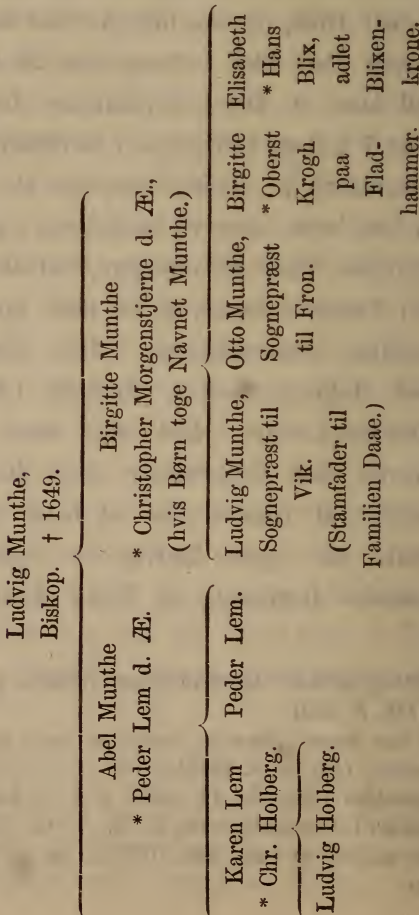
³⁾ Illustr. Nyhedsblad 1862, No. 13, medd. af J. F. Lampe.

⁴⁾ B. Moes Tidsskr. f. Personalhistorie, N. R., S. 69. Naar F. C. Holberg af Moe angives at være født 1676, er det en Feil; han var 7 Aar yngre.

derfor at sende ham til Østlandet, for at han der kunde blive forberedt for sin tilkommende Stilling¹). Nu traf det sig saa, at et Sødskendebarn af hans Moder, Hr. Otto Munthe, var Sognepræst til Fron i Gudbrandsdalen², og

¹) *Missus itaque a tutore sum in Uplandiam, ut tyrocinii rudimenta ibi deponerem.* (Ep. ad v. perill.)

²) Holberg anfører ikke Otto Munthes Livsstilling eller Bosted, hvorfor C. W. Smith paa dette Sted har gjort sig skyldig i en Misforstaaelse. Efter at have fortalt, at H. sendtes til „Opland“ (!) gjør han O. M. til en „Officer“ (Holbergs Levnet o. s. v. S. 30). Med O. Munthes Slægtskab med Holberg var Sammenhængen saadan:

Peder Lem overdrog derfor Omsorgen for sin Myndling til denne Frænde imod Underofficersgagen som Vederlag. Med Exertering og militære Øvelser blev det dog ikke Noget af, men Hr. Otto Munthe forstod derimod, at Ludvig var mere skikket til Bogen. Allerede før han forlod Bergen, synes Drengen, nu rimeligvis elleve eller tolv Aar gammel, at have begyndt paa Latinen¹⁾, og han fik nu Lov til at fortsætte paa Præstegaarden, skjønt just ikke under den heldigste Lærer. Huslæreren paa Præstegaarden var nemlig ligesaa uvidende²⁾ som tilbøielig til at prygle sine Disciple. Holberg giver en morsom Skildring af denne sin Barndoms Orbilius, den eneste af hans Lærere, af hvem han nogensinde fik legemlig Straf. Men Opholdet i Fron blev heller ikke langvarigt, thi da Underofficersgagen ikke blev betalt, lod Otto Munthe Drengen reise hjem til Bergen.

Man finder i Holbergs Skrifter, naar undtages den korte Omtale i hans Biographi, ikke Spor til, at Opholdet i Gudbrandsdalen har gjort noget blivende Indtryk paa ham, det skulde da være, at enkelte af de Steder, hvor norsk Overtro omtales, kunde stamme herfra, eller at hans Bemærkning om, at Norges Bønder stundom siges at nedstamme fra berømte Slægter, kunde være en Erindring om de Gudbrandsdalske Storbønder. Man kunde have ventet, at han i sin Danmarks Historie, der dog bærer mange Spor af hans Kjærlighed til Fødelandet, skulde have dvælet lidt ved Dølnernes Kamp mod Skotterne i 1612. Men det er ikke Tilfældet.

¹⁾ *Mysis jam dudum initiatus eram.* (Ep. ad v. perill.) kan ikke have nogen anden Betydning.

²⁾ *Linguae Latinae interitum mascule promovebat* (!!!); Otto Muntthes egne Børn vare forøvrigt (ifølge Meddelelse til mig fra J. F. Lampe) betydeligt yngre end Holberg og kunne derfor ikke have været underviste sammen med ham.

De eneste Ord, hvori man, om man vil, kan formode en personlig Erindring, ere disse: „Slaget bliver endnu af Bønderne i Gudbrands-Dalen kaldet Skotteslaget“¹⁾. Derimod har Mindet om Holbergs Barneaar endnu indtil denne Dag vedligeholdt sig i Fron. Den Bygning, hvori han skal have modtaget Undervisning og boet, fik siden, da hans Berømmelse blev saa stor, Navn af Holbergsstuen, og dens Tomt — den brændte i 1806 — paavises den Dag idag. Den var et Hus paa to Etager, af hvilke den nederste var en Slags Redskabshus, i øverste var Skolestuen, et Værelse med smaa Blyvinduer. Man vidste og ved videre at fortælle, at den lille Ludvig Holberg med særegen Interesse forespurgte sig om alle Reisende, som droge gennem Dalen, og optegnede Alt, hvad han erfarede om dem i en liden Notitsbog. Paa Nabogaarden Gjetlund skulde han ogsaa ofte have været hos en derboende Major, der meget yndede ham, og hvem han viste sine Optegnelser. Dette i sig selv ubetydelige Sagn tør gjerne være sandt. Thi Otto Munthe, Stamfaderen for den nulevende Slægt Morgenstjerne, levede som Præst til Fron lige til 1733, oplevede altsaa sin Frændes Ros og Navnkundighed, og kan saaledes antages med en vis Stolthed at have bevaret og fortalt videre disse Smaatræk fra den Tid, han havde den Ære at have ham i sit Hus, hvorefter de da ere blevne forplantede fra Præst til Præst²⁾.

Holberg drog altsaa fra Gudbrandsdalen, hvor hans Ophold sandsynligvis neppe har varet mere end et Aars

¹⁾ Dannemarks Historie, T. 2, 442 (Levins Udg.).

²⁾ Smlgn. mine Norske Bygdesagn, S. 137. Den nuværende Sognepræst til Søndre Fron, C. Winsnes, har beredvillig besvaret min Forespørgsel til ham angaaende dette Sagn. Sagnet er ogsaa fortalt (vistnok med nogle digteriske Tilsætninger) af A. O. Vinje i hans Ferdaminni fraa Sumaren 1860.

Tid ¹⁾, tilbage til sin Fødeby. Skjønt han ikke udtrykkelig fortæller os det, er det imidlertid tydeligt nok, at han reiste op igjennem Lom, derfra over Fjeldene til Lyster og saa formodentlig tilsøs gjennem Sognefjorden til Bergen. Han har nemlig uden Angivelse af Sted, men dog saaledes at dette kan udfindes, opbevaret et Træk fra denne sin Reise, ja endog ofret dette en Plads, næsten ligesaa stor som den, Fortællingen om hele hans Barndomsliv forøvrigt indtager. Det er den Spøgelseshistorie, som passerede hos en Slægting, Oberst Krogh, og som begyndte dermed, at Holberg blev lagt i Seng med to smaa Fættre, medens en tredie Fætter skulde ligge i Seng med Skolemesteren Rasmus i samme Værelse. Ved Nattetid kom Læreren drukken ind, hvorfor hans Sengekammerat flygtede over til de øvrige Drengene, men lagde sig ved Benene. Da disse vækkedes ved Støien, ansaa man hinanden gjensidig for Spøgelsere, og Rædselen blev saa stor, at Oberstens Børn forsøgte at opramse alle de Gudsord, de havde lært, men da deres theologiske Kundskab mest indskrænkede sig til Bordbønner, gjentog de idelig sit „Gud velsigne Maden“ for at bortmane Spøgeriet. Denne lille Begivenhed tør vistnok ansees som Kilden til det uforglemmelige Sted i Barselstuen, hvor Troels i sin Forskrækkelse opramser en Bønnebogs Titelblad og Dedikation.

Den nysnævnte Obersts fulde Navn var Georg Frederik von Krogh, og han var gift med Fronspræstens Søster Bir-

¹⁾ Dette er sandsynligt heraf: Holbergs Moder døde 1695, da han var 11 Aar gammel, og han selv blev dimitteret fra Bergens Skole 1702. Denne Skole havde fem Klasser, og da Holberg mellem sine Lærere omtaler en anden Lectiehører, maa han have gaaet i mindst fire af disse Klasser, hvilket dog vel forudsætter en Skolegang af omtrent sex Aar.

gitte, ved hvem han blev Stamfader bl. A. til den berømte kommanderende General G. F. v. Krogh i Thronhjelm. Obersten boede paa Gaarden Fladhammer i Lyster¹⁾, og en af Sønerne, Bernhard, blev senere i Bergen Holbergs Skolekammerat, dimitteredes til Universitetet 1700 og kom siden i russisk Tjeneste, hvor han drev det til Oberstlieutenant og Generaladjutant. Men Fladhammer, Scenen for hin Spøgelseshistorie, var ikke det eneste Sted i Sogn, hvor Holberg havde Slægt. En Broder af Otto Munthe, Hr. Ludvig Munthe, var Sognepræst til Vik, og en Søster, Elisabeth, var gift med Fogden i Distriktet, Hans Blix, der siden adledes under Navn af Blixenkrone og blev Justitiarius i den norske Overhofret, men tilsidst mistede dette Embede paa en saa ulykkelig Maade. At Holberg paa Veien efter norsk Skik og efter Otto Munthes Paalæg har besøgt ogsaa disse Frænder og bragt dem Hilsen fra Fron, er vel sikkert nok. Rime- ligvis har han endog opholdt sig ikke ganske kort hos enhver af dem, er vel af den ene Slægtning bleven videre befordret til den anden, og har saaledes havt god Anledning til at blive kjendt med Sognefjorden og Bygderne langs dens Bred- der. Hans Bemærkning i sin Bergens Beskrivelse²⁾: „Sogns Bønder ere ellers saa skikkelige og manerlige, som nogen- steds i Norge,“ tør indeholde en Erindring fra denne Barn- domsreise, vistnok den længste, han nogensinde foretog i det Indre af sit Fødeland.

¹⁾ Naar Kraft i sin Topogr. Beskrivelse af Norge (4, 771) gjør Gaarden Talle til Kroghs Bolig, er det ifølge en Meddelelse af Kapt. G. Munthe en Feiltagelse. Krogh døde i Bergen 4 Oktober 1721 efter at have været gift tre Gange (Lampes Meddelelser).

²⁾ Udg. af 1737, S. 295—296.

II.

Efter Hjemkomsten fra Gudbrandsdalen, der rimeligvis maa sættes til 1696 eller 1697, tilbragte Holberg en Række af Aar i sin Fødeby, indtil han i sit attende Aar (1702) anden Gang forlod den og drog til Universitetet.

Han kom nu i Huset til sin Morbroder og Formynder, Peder Lem. Naar vi undtage Faderen, er der ingen Slægting, hvem Ludvig Holberg omtaler med den Varme, som denne Onkel. „Han var, siger han, et saare vittigt Hoved og en overmaade munter Mand“¹⁾. En lille Historie, som siden skal fortælles, tyder paa, at Peder Lem, skjønt han af Livsstilling var Borger i Bergen, ikke maa have været uden videnskabelig Dannelse. En Tidlang havde han eiet og beboet Gaarden Hop paa Askøen et Par Mile udenfor Bergen, men i 1696 solgte han denne Gaard til Amtmand Hans Lilienskjold den Yngre, der var gift med hans Søster og har gjort sig fortjent ved et vigtigt Haandskrift om Finmarken, det saakaldte *Speculum boreale*. Siden den Tid boede Peder Lem i Byen, i Korskirkenes Sogn, men lige i Nærheden af Domkirken. Hans Hustru var Katrine Crequi de la Roche, en Datter af Oberstlieutenant Ahasverus de la R., der skal have boet i Stavanger og formodentlig har været en indvandret fransk Officer, efter Navnet at dømme maaske ogsaa adelig. De havde to Børn, begge omtrent jevnaarige med Fættereren Ludvig Holberg, en Søn Ahasverus, der siden i 1711 fandt sin Død i en Kamp med Barbaresterne, og en Datter Abel. Som man af Konens Navn tør slutte, har Huset hørt til de fornemmere i Bergen, ligesom

¹⁾ *Idem Petrus Lemmius lepidissimum erat caput ac mirae festivitatis homo.*

det efter Datidens Forhold ikke heller var uden Formue¹⁾. Om Holbergs Sødskende boede sammen med ham i Lems Hus, eller om de vare optagne i andre af sine mange bergenske Frænders Familier, vide vi ikke. Hans to Brødre, Peder og Frederik Christian, gik samtidig med ham i Skolen, hvorfra de begge dimitteredes et Aar tidligere end Ludvig, nemlig i 1701.

Bergens Latinskole, i hvilken Ludvig Holberg nu indtraadte, hørte ganske vist paa den Tid til de bedre Skoler i Rigerne. Den havde i 1696 faaet en ny Rektor i Søren Lintrup, dengang kun en og tyve Aar gammel, og altsaa mere end een Mesterlektianers Jevnaldrende. Lige fra sin Barndom af havde Lintrup gjort sig bemærket; han var allerede udseet til Professor ved Universitetet, og Rektoratet i Bergen blev givet ham kun som en Ventepost. Hans Navn er blevet bekjendt nok i Universitetets Historie som en udmærket Latiner og et ægte theologisk Skolelys i den ældre Stil, navnlig som en fortrinlig akademisk Disputator. I Bergen, hvor han ægtede Biskop Randulfs Datter, stod han i høieste Anseelse, og Skolen havde under ham stærk Tilstrømning af Elever, men han kan ikke frikjendes for at have lagt noget vel meget an paa at gjøre Opsigt og Blæst, formodentlig for at bringe sig i Erindring til det forønskede Professorat. Han indførte derfor latinske Disputatser ved sin Skole, ja hvad mere er, han lod Beretninger om disse lærde Forhandlinger indføre i det i Lybek udkommende literære Tidsskrift *Nova literaria maris Balthici et Septentrionis*, hvor endog de bergenske Skoledisciple, der havde været Opponenten, Respondenter osv., fik den Ære at læse sine Navne

¹⁾ Efter Meddelelse af J. F. Lampe, hvem disse Notitser om Peder Lems Familieforhold skyldes, ansloges hans Bo ved hans Død til 2,361 Rdlr., efterat Ildebranden i 1702 havde lagt hans Hus i Aske.

og Meriter paa Tryk¹). Dette har sin Interesse for Holbergs Biographi. Det er muligt, at den Uvillie imod hele det lærde Disputerevæsen, som stedse fulgte ham i hans hele Liv, og som han saa ofte giver Luft i sine Skrifter, er grundlagt allerede i hans Skoledage. Det er ogsaa mærkeligt, at han i sin Autobiographi ikke skjænker sin berømte Rektor et Ords Omtale udenfor det tørre Navns Nævneelse. Lintrup og Holberg bleve senere Kolleger ved Kjøbenhavns Universitet. Da Lintrup i 1720 skulde forlade dette for at gaa som Biskop til Viborg, men dog forinden skulde fungere som Promotor af en Hoben Magistre, var det, at Holberg havde skrevet det Program til denne i hans Øine latterlige Høitidelighed, som blev supprimeret af Konsistorium. Efter min Opfatning ere de stærke Lovord, han i dette Program havde tiltænkt sin gamle Lærer, ironisk mente²). Som Rektor drev Lintrup imidlertid ikke alene paa Disputerkunsten, men lod ogsaa Eleverne flittig undervise i Musik, ja de opførte endog dramatiske Koncerter i Domkirken. Disse faldt i Bergensernes Smag, bleve almindelig yndede og besøgte ei alene af Indenbyes, men ogsaa af Folk i Ber-

1) Saaledes f. Ex. den 14de April 1701, da Lintrup selv disputerede i Skolen *de gratia universali & praedestinatione* med Discipelen Joh. Dan. Ramus som Respondens, og den 20de April samme Aar, da Disciplene Skjelderup fra Nordland og Fuhrmann fra Søndfjord holdt Taler paa latinske Vers (Nov. lit. m. Balth. 1701, p. 177—178). Holbergs Navn nævnes aldrig i disse Lintrups Reklamer.

2) „*Conferet igitur jus primae laureae in candidatos nostros Vir summe venerandus & amplissimus, Severinus Lintrupius, Facultatis Philosophicae Pro-Decanus spectabilis. Perorabit singulorum merita tantus vir, cujus succo nutritas fatentur sese musae nostrae, et cujus discessu summum discrimen (!) adire videntur. Accedit hujus anni candidatorum felicitati (!) et hic cumulus, laudator eloquentissimus.*“ (W. Høybergs Holbergiana, S. 87—88).

gens Omegn, som stundom blot for at høre dem gjorde Reiser til Bergen¹⁾. Det tør være, at Holberg, der som bekjendt stedse yndede Musiken, her har lagt Grundlaget til sin Færdighed i denne, men de Fremstillinger af bibelske Historier, som stode i Forbindelse med disse musikalske Øvelser, have ikke tiltalt ham. Herom udtaler han sig ligefrem i sin 332te Epistel, der netop handler om deslige Skuespils Urimelighed, og hvor han tilsidst fortæller: „Jeg haver udi min Barndom seet i Norge at have været spillede Adam og Eva, den hellige Dorothea og andre geistlige Stykker.“

Næst efter Lintrup maa mellem Holbergs Lærere omtales Konrektoren, Mag. Rudolf Burrenæus, ligeledes dansk af Fødsel. Ogsaa han var en velstuderet Philolog og god

¹⁾ „Udi Domkirken blev, medens Mag. Søren Lintrup var Rektor paa Bergens Skole, en Tidlang opført en fortræffelig og velindrettet Koncert under en angenem Vokal- og Instrumentalmusik en Dag om Ugen, da ei alene Passionshistorien udi Fasten paa danske Vers sangvis blev udført af Skolens Disciple, men endog paa andre Tider adskillige bibelske Historier, hvoriblandt de tvende Historier om den rige Mand og den forlorne Søn især bleve applauderede og af rette Kjendere berømte, at de bleve extraordinaire vel udførte. Enhver af Sangerne havde sin visse Materie at udføre og vare fordelte, ligesom de havde Gaver og Naturel at exprimere de udi Historien forekommende Personer til, hvorefter og Musiken var indrettet, tildels sørgelig og høist bevægelig, og tildels munter og heroisk. Især berettes om tvende Sangere, som iblandt alle de andre vare besynderlig renommerede, hvoraf den ene udførte den forlorne Søns Historie, den anden forestillede gjerne høie Standspersoner, som f. Ex. Pilatus. Saalænge saadanne Koncerter bleve opførte, havde de samme et overmaade Tilløb, ja om Sommeren kom visse Fremmede til Staden alene for at høre dette.“ (H. Meyers Bergens Beskrivelse i Norske Magasin, 3, 522—523). Se om bibelske Koncerter i Bergen ogsaa Corfits Braems Reise i Norge, hvor det heder under 18de Juli 1673: „Var jeg paa Komeden i Tugthuset, hvor Disciplene af den latinske Skole legte Susannæ Historie.“ (N. Magasin 2, 466).

Skolemand, besad et fortræffeligt Bibliothek og syslede med den latinske Digtekunst. En Prøve paa hans Færdighed i denne Retning er bevaret i hans, netop medens Holberg gik i Skolen, udgivne lille Digtsamling: *Epigramata sacro-profana et serio-jocosa* (Hafn. 1699. 68 Pgg. in 16mo), der indledes med Ærevers af en Præst paa Manger og to Hørere i Bergens Skole, Henrik Frimann i tredie Lektie og Hartvig Skjelderup i første, og forøvrigt forherliger Bispers, Lektorers eller Præsteskabets Giftermaal og Begravelser, eller besynger Stormænd, der besøgte Byen¹⁾). Lektor i Theologien, hvis Forelæsninger i Domkirken Holberg i sine senere Skoleaar har maattet høre, var den samme Mag. Nils Smed, for hvis Børn han senere kom til at blive Huslærer. De underordnede Lærere, Hørerne, skulle vi ikke opholde os ved, da det er umuligt at paavise, hvilke af disse have haft med Holbergs Undervisning at bestille. Om en af sine Lærere fortæller Holberg, at denne havde for Skik at anbefale alle dem, som bleve dimitterede af ham, en flittig Avislæsning²⁾).

Synderlig mere kan neppe siges om Bergens Latinskole i Holbergs Tid, da dens Arkiv fra den Tid ikke mere existerer. Dens talrige Disciple bestod, som Holberg selv fortæller, mest af „Ungdom fra Landet eller fattige Byens Børn“; thi de mere velhavende Borgere foretrak at sætte sine Sønner i den store Styrmandsskole, som dengang blomstrede i Bergen. Dette kom deraf, at Handelskonjunkturerne paa den Tid vare gode, thi saasnart disse forværredes i Løbet af det

1) Bogen, der savnes paa vort Universitetsbibliothek, findes i den Hielmstierneske Samling i Kbhvn. (8, 2,203). Se forresten om Burrenæus Danske Saml. 4, 79.

2) Moralske Tanker, Kbh. 1744. S. 357.

attende Aarhundrede, saa man strax flere og flere Borger-sønner forsøge Embedsbanen¹).

Holberg gjorde naturligvis udmærket Fremgang i Skolen og var derfor afholdt af sine Lærere²). Mellem de Charaktertræk, som allerede i Skolen udmærkede ham, var imidlertid en høi Grad af Selvfølelse og Stolthed. Mellem Hørerne var der en, som bar langt Skjæg, Noget, som dengang var aflægs³), og som derfor af Drengene kaldtes „Bukken,“ et ogsaa i senere Tider yndet Øgenavn for Skolemænd. Han tillod sig engang ganske løselig at berøre Ludvig Holbergs Haand med Ferlen. Holberg sprang da forbitret op, løb lige imod Hørerens og kaldte ham ved hans Øgenavn. Manden, som ellers ikke sparede paa Prygl, naar det gjaldt Andre, fandt sig i Holbergs Opførsel og udbød kun: „Er jeg en Buk, saa er du blot et Kid.“ Idet Holberg selv fortæller dette, lader han tillige Læseren vide, at den tidligere omtalte Latinfordærver paa Frons Præstegaard var den eneste Lærer, som nogensinde har givet ham legemlig Revselse.

Disciplene i Bergens Skole, som overhoved hele Byens Ungdom, vare raske Gutter, gode Svømmere og Skøiteløbere. „Jeg har aldrig, siger Holberg, paa noget Sted seet slige *Exercitier* udi større Fuldkommenhed.“ De vare heller ikke uefne Slagsbrødre. Stundom bevæbnede hele Latinskolen sig mod Garpegesellerne og Jungerne paa Bryggen eller imod Eleverne i Styrmandsskolen. I det sidste Aar, Holberg

¹) Bergens Beskrivelse, S. 94

²) *Magistris tam privatis, quam publicis valde adamatus fui.* (Ep. ad v. perill.).

³) Som bekjendt omtales (den virkelige) Nils Klim († 1690) som en af dem, „der længst bar Skjæg af saadanne Folk“. (Sagen og Foss, Bergens Beskrivelse, Bergen 1824, S. 382).

gik i Skolen, „var den hele Stad bragt udi Allarm formedelst en Tvistighed, som var reiset imellem Latinskolen og Garperne, saa at det kom til en Slags Bataille, som jeg selv bivaanede, og formerede da Styrmandsskolen det tredie *Corps* for at give Agt paa Krigens Udfald. Saasom saadanne Krige gemenligen afgjordes med tørre Hug, saa bekymrede Øvrigheden sig ikke om dem at dæmpe, tvertimod mange Borgere vare selv *Spectateurs* deraf og undertiden gave *Lectiøner* for deres Sønner, hvorledes de bekvemmeligen kunde forraske deres Fiender. Den største Excess, jeg derudi haver seet, var, at Ungdommen en Gang paa Torvet oppassede Politimester Peder Glad og *bombarderede* ham med Stene, da han steg i Baaden.“ Andre Ytringer af det bevægede Gadeliv vare f. Ex. den Leg, som kaldtes „at spille Vink“, og den Morskab, som fandt Sted ved Mortensdagstider. Holberg er selv af den Formening, at det var Forbindelsen med Udlandet, især Holland og England, som fremkaldte denne Livlighed blandt Bergens Ungdom, da saamange allerede som Dreng havde været der, „hvor de frie Leve-maader ere“. ¹⁾)

Paa det Sted i sin Autobiographi, hvor Holberg omtaler sit Ungdomsliv, ytrer han Intet om sit Forhold til sine Kammerater. Derimod er der imod Slutningen af dennes første Del undsluppet ham en Ytring, som temmelig tydelig viser os, hvorledes dette har været. „Skjønt jeg, siger han, af Aar var en Dreng, forekom jeg mine Kammerater at være en Olding. Der manglede ikke paa dem, som paa Grund af den med mine unge Aar lidet stemmende Afholdenhed fra

¹⁾ Bergens Beskrivelse, S. 92—93. Saadanne Gadekampe og Slagsmaal have indtil den seneste Tid vedligeholdt sig i Bergen. Endnu for et Par Aar siden leverede saaledes Drengene et i Byens Blade udførlig beskrevet „Slag ved Jomfrudammen.“

alle Fornøielser og mit alvorlige Væsen jevnlig stiklede paa mig, og da jeg af Naturen var hidsig, havde jeg saameget vanskeligere for at finde mig heri¹⁾ Det er aabenbart, at den tidligt modne, overlegent begavede, dertil lige fra Barndommen sygelige Dreng med det fine, blege Pigeansigt allerede i sin Skolegang har levet et eget indadvendt Liv, afsondret fra de Meddisciple, der ikke have kunnet forstaa ham. Ved deres muntre Lege har han utvivlsomt mere været Tilskuer end Deltager.

Idetmindste engang i hans Skoledage brød hans satiriske Natur frem i et poetisk Forsøg. Hans Pleiemoder, Peder Lems Hustru, havde en Slægtning, som paa en eller anden Maade havde fornærmet den pirrelige Ludvig Holberg²⁾. Han hevnedes sig ved at skrive et Smædedigt over Vedkommende. Madame Lem blev forbitret og forlangte af sin Mand, at han skulde tugte sin Fostersøn. Den fortræffelige Lem tog Sagen paa den elskværdigste Maade. Han tog Ludvig for sig og anstillede sig meget vred, men istedetfor at skjænde paa ham for Digtets Indhold, lod han det gaa ud over dets Form, paaviste dets Synder mod Metriken og endte efter en Times Forhandlinger sin Censur dermed, at Ludvig, naar han næste Gang vilde skrive Vers, maatte gjøre sig mere Umage³⁾. Denne lille Historie omtaler Hol-

1) Ep. ad v. perill. I, p. 200.

2) Hvem denne „*unus ex cognatis uxoris Lemmii*“ har været, er umuligt at sige. J. F. Lampe har imidlertid meddelt mig, at en Alida de la Roche, der formodentlig var en Søster af Mad. Lem, paa den Tid boede i Bergen og var gift med Herman Hermansen Garmann, der døde som Stiftsskriver over Bergens Stift 1710. Flere Slægtninge af Mad. Lem kjendes ei i Bergen ved denne Tid.

3) Muligens gaar denne Erindring igjen i den Scene i Erasmus Montanus, hvor denne gennemgaar sin Broder Jakobs Vers og finder dem „formaliter slette, men materialiter ypperlige,“ samt tilføjer: „Prosodien, som er det fornemmeste, fattes.“

berg selv med kjendelig Fornøielse, og den synes virkelig ogsaa at tyde paa, at der har været ogsaa et aandeligt Slægtskab tilstede mellem ham og denne Morbroder. Dette lader os igjen ane, at Holbergs Lune maaske nærmest har været en Arv fra Moderens Familie. Og naar vi nu tillige erindre, at ogsaa den af Holbergs Brødre, som i Alder stod ham nærmest, nemlig Frederik Christian, siden Sognepræst til Nykirken, „var en jovialsk Mand, havde et ypperligt Geni og var lykkelig i den latinske Poesi“,¹⁾ ledes man til den Forestilling, at Slægten har eiet megen Begavelse, om det end kun var den Ene forbeholdt at gjøre den gjældende i Verden.

Det bergenske Gadeliv ligger aabent for Enhvers Beskuelse og har i Holberg, som hans Bergens Beskrivelse noksom viser os, havt en opmærksom Iagttaget. Heller ikke har han undladt at reflektere over Selskabsliv og Familieliv, forsaavidt han har havt Anledning dertil. Han har sit hele Liv igjennem havt en særlig Interesse for det andet Kjønn, og „Fruentimmeret i Bergen,“ baade af den lavere Klasse, hvilken han forsvarer mod Beskyldningen for Løsagtighed, og af den høiere, omtaler han hyppig og gjerne. Den Barn-domserindring, „at det holdtes uanstændigt for et Fruentimmer, som blev hilset af en Mandsperson paa Gaden, at hilse igjen, skjønt Fruentimmeret er i Bergen ikke mere uovervindeligt end andensteds,“ forekommer mindst tre Gange i hans Skrifter²⁾. Han har ogsaa flittig mærket sig de i hans Skoledage stedfundne Forlovelser og Giftermaal og deraf uddraget den Regel, „at unge Borgerdøtre selv, som paa andre

¹⁾ A. Hatting, Forsøg til en Bergensk Præste-Historie. Kbhvn. 1775. 8vo, S. 161.

²⁾ Berg. Beskr. S. 87, den 226de Epistel samt Ep. ad v. perill.

Steder ser efter Ungdom, Stand og *Politesse*, her alene gemenligen *reflecterede* paa Duelighed og Arbeidsomhed, saa at hos dem en duelig Sømand og fornuftig Kjøbmand, skjønt han aldeles Intet besad, hvormed han kunde *charmere* et ungt Fruentimmer, blev *præfereret* den galanteste, artigste og fornemste Frier, hvorpaa jeg har seet adskillige mærkelige Exempler i min Tid i Bergen.“ De unge Borgersønner fandt han siden at have været „Folk af liden *Façon* og faa *Complimenter*, saa at det har været en Borgersøn besværligere at gjøre *Cour* eller frie til et Fruentimmer end at gjøre en spansk Reise, hvorudover Forældrene ofte have maattet slutte Partier for deres Børn og afgjøre Sagen forud, saa at der stod Intet tilbage for Børnene end uden videre *Ceremonie* at gaa i Brudeseng.“ Det er en gammel Bemærkning, at Kjærlighedsforholdet i Holbergs Komedier spiller en overmaade underordnet Rolle og egentlig kun indføres for Intrigens Skyld. Det er ogsaa medrette blevet sagt, at Holbergs Elskerinder, selv om Tilskueren underrettes om, at de ere sexten Aar gamle, gjøre et Indtryk af modne Piger paa henved de tredive¹⁾. Man har søgt at forklare alt dette paa forskjellige Maader, tildels baade sindrige og uden tvivl rigtige, men man har overseet disse temmelig tydelige Vink til en Forklaring, som de ovenanførte Steder af „Bergens Beskrivelse“ frembyde. Dette Skrift af Holberg har i det Hele hidtil paa ingen Maade været saaledes paaagtet af danske Holbergianere, som det visselig fortjener, og det baade som et i sig selv fortræffeligt Værk, Forløberen for en Række vigtige Topographier i begge Riger, og som en Hovedkilde til Holbergs Biographi. Er det end saa, at

¹⁾ Se f. Ex. C. W. Smith, Om Holbergs Levnet og populære Skrifter, S. 160.

den Holbergske Leander er Kjøbenhavner, er hans Leonora sandsynligvis Bergenserinde.

Blandt de selskabelige Samkvem, Holberg i Bergen har kjendt til, nævner han blandt Andet Gjestebudene hos Naboen Jens Pedersen¹). „Jeg erindrer mig endnu, siger han i den for norske Læsere særdeles fornøielige 226de Epistel, hvilken Glæde det var for mig og andre, naar vi fik at vide, at vor Nabo Jens Pedersens Hustru var kommen i Barselseng, eller at et af deres kjære Børn var død, thi derpaa fulgte mange gode, fede Dage. Det kan vel ikke negtes, at jo Folk derved sattes udi nogen Bekostning, men en stor Nytte flød deraf, saasom Fortrolighed og kjærlig Omgjængelse derved befordredes mellem Venner og Naboer, og hvad Anstændigheden angaar, helst udi Sørgestuer, da mener jeg, at Intet kunde være fornuftigere og anstændigere, end ved al optænkelig Lyst at opmuntre de sørgende Personer og at komme dem til at glemme deres Forlis.“ At Erindringer fra saadanne Sammenkomster have havt sin Indflydelse paa Holbergs Komedier, er sandsynligt. Forøvrigt faldt Holbergs Skoleaar ind i en Overgangstid, ogsaa hvad Bergens Selskabsliv angaar, og han bemærker selv: „I min Skolegang begyndte man alt med *Baller* og *alamodiske Assembler* at omstøbe Indbyggerne“.²) Som tilhørende det velhavende og dannede Lemske Hus og senere som Huslærer hos en Vicebiskop har Holberg uidentvilt ogsaa havt Anledning til selv at iagttage disse Selskabelighedens Nydannelser.

Ikke faa Personer, som senere nævnes i Holbergs Skrifter, fornemmelig i Nils Klim, har han personlig kjendt i

¹) Endnu lige til vore Dage har godt Naboskab spillet en stor Rolle i Bergen; det var saaledes endnu i levende Menneskers Erindring Skik, at der ved Dødsfald hos Naboerne anlagdes „Nabosorg.“

²) Bergens Beskrivelse, S. 91.

Bergen. Nils Klim var, som bekjendt, Klokker i Korskirken, men døde dog allerede i Holbergs spæde Aar 1690¹⁾. Edvard Edwardsen var Konrektor endnu i Holbergs Barndom. Den „store *Voyageur* og *Philosophus*“ Abelin var ligeledes til i hans unge Aar. Den Borgermester Hans Munthe, som nævnes i Nils Klim, var Holbergs Moders Morbrøder og overlevede endnu Branden i 1702. Den Klokker i Fane Kirke, som ligeledes nyder den Ære at omtales i den underjordiske Reise, har Holberg vist ofte havt Leilighed til at høre; hans egen Morfader, den ældre Peder Lem, havde nemlig foruden at være Lektor tillige været Sognepræst til Fane, hvor Slægten altsaa var kjendt, og mellem det Jordegods, Holberg arvede, var ogsaa en Gaard i hint Præstegjeld. Derhos nævner han med megen Agtelse Dorthe Engebretsdatter og Torfæus. Den sidste boede dog ikke i Bergen, men paa Karmøen, og „var i Bergen fast ubekjendt.“ Men Holberg har dog rimeligvis seet ham der og er da udentvivel kommen i Berøring med ham, thi Torfæus's første Hustru havde tidligere været gift med en Lem, en af Holbergs Morbrødre. Endelig er der mellem Holbergs Figurer ogsaa en Sille Hansdatter, en lærd Dame, „som kunde *explicitere* den mørkeste latinske Bog,“ og hvem han lægger sin „*Gynaicologia* eller Forsvarsskrift for Kvindekjønnen“ i Munden. Her har han utvivlsomt tænkt paa sit Byesbarn Mademoiselle Sille Gad, en Auditørdatter fra Bergen, der just var berømt for sin store Lærdom, men som senere som Barnemorderske dømtes

¹⁾ Til de af Werlauff samlede Notitser om den virkelige Klim kan føies, at Frederik den Tredie under 8de Mai 1665 udstedte til Biskop Jens Skjelderup den Befaling: „At I Nils Andersen Klim til første Klokkers Bestilling, som der i vor Kjøbsted Bergen enten allerede ledig er, eller herefter ledig vorder, befordre og anordner.“ (Orig. i Bergens Bispe-Arkiv i det norske Rigsarkiv.)

til Døden og kun benaadedes formedelst sin Færdighed i Græsk og Hebraisk ¹⁾). Endelig kan for Fuldstændigheds Skyld den Bergenske Don Juan, Peder Feldbereder, her finde en Plads ²⁾).

III.

I 1702 forlod Ludvig Holberg Bergens Latinskole. Han skulde egentlig først være bleven dimitteret det følgende Aar, men en ulykkelig Begivenhed kom til at fremskynde hans Afreise. Det var den skrækkelige Ildebrand, som den nitende Mai 1702 paany hjemsøgte Bergen og lagde saagodt-som den hele By i Aske. Baade Skolen og Peder Lems Hus vare mellem de brændte Bygninger ³⁾). Under saadanne Omstændigheder kom naturligvis den hele Skole i Forvirring og Opløsning. Rektor Lintrup drog selv til Kjøbenhavn og vendte aldrig mere tilbage til Bergen, men forinden dimitterede han alle, som dimitteres kunde. Fra Bergens Skole afgik derfor dennegang ikke mindre end tyve Disciple, hvorhos fem dimitteredes privat ⁴⁾). Af Skolens Dimittender

¹⁾ Om Sille Gad se mine Norske Bygdesagn, Chra. 1870, S. 136—137. Til det der Anførte kan føies, at Torfæus i Brev til Otto Sperling af 7de August 1705 (*Torfæana*, p. 145) omtaler hende saaledes: „*Magna laborat egestate docta illa, quae Bergis vixit, Sylla Gat, partum enixa, vivum an mortuum ambigitur, nec causae exitum adhuc scimus, egregie docta, albi castimonii turpiter excidit.*“

²⁾ Den 226de Epistel samt Epigramm. Lib. IV., 56, hvor Feldberederens Bedrifter dog med poetisk Overdrivelse synes at være forøgede til det Dobbelte.

³⁾ Interessante Oplysninger om denne Brand læses i Norsk Tidsskrift for Videnskab og Literatur, udgivet af Chr. Lange, 2 Aarg. S. 162—180, og i Norske Magasin B. 2. Peder Dass m. Fl. besang Branden.

⁴⁾ En Fortegnelse over Holbergs Skolekammerater er mig velvillig meddelt af Arkivaren ved Consistoriets Arkiv i Kbhavn., Hr. S. Birket Smith.

vare to af Holbergs Sødskendebørn paa mødrene Side, Brødrene Christian og Ludvig Lingaard, der begge senere bleve Militære. To af de øvrige Dimittender bleve senere, hver paa sin Maade, bekendte. Den ene var nemlig Ole Camstrup, siden Bergens Stadspoet og Forfatter af det af hans Byesbørn yndede *Trifolium metricum*. Den anden var Thrønderen Johan Daniel Ramus, der tidlig gik over til Katholicismen og omsider havnede som Bibliothekar hos Kurfyrstbiskopen af Köln¹).

Efter bestaaet Examen immatrikuleredes Holberg som Student den attende Juli 1702 efterat have valgt til Privatpraeceptor Poul Vinding, der siden skaffede ham en Udenlandsreise. Men hans Ophold i Universitetsstaden blev ganske kort, da han ikke havde Raad til at blive der. Han vendte hjem til Bergen og blev nu Huslærer paa Voss Præstegaard hos Provsten Christen Nielsen Weinwich. Det var en sygelig og gammel Mand, hvorfor Holberg tillige skulde hjælpe til med at prædike. Den attenaarsgamle Prædikant gjorde ogsaa Lykke hos Bønderne, der sammenlignede ham med en af sine gamle Præster, Mag. Peder²), der skulde have været den anden Chrysostomus. Derimod var Provsten ikke saa fornøiet, men fandt, at Holberg prædikede for kort,

¹) Camstrup, senere en ypperlig Latiner, og Ramus omtaltes siden som Lintrups flinkeste Disciple, se Danske Saml. 4, 107. Det er mærkeligt, hvormange dansk-norske Apostater netop ere blevne Bibliothekarer i Udlandet. Saaledes blev f. Ex. en Samtidig af Ramus, G. H. Krog, en Søn af Biskop P. Krog i Throndhjem, ansat ved Bibliotheket i Vatikanet, den af Holberg oftere nævnte Math. Bagger og en Apostat, hvem Holberg traf i Paris, bleve ligeledes Bibliothekarer. I vor Tid har endelig den danske Theolog C. H. Muus, Eusebs Oversætter, efter at have skiftet Tro, drevet det til at blive Universitetsbibliothekar i Würzburg. Smnl. Werlauff i Nyt hist. Tidsskrift 6, 386.

²) Nogen Mag. Peder har dog ikke været Sognepræst i Voss.

og skjændte paa ham, fordi han blot havde været et Kvarter paa Prædikestolen. Men Holberg mente igjen, at „naar *Tautologier* og u-nødige *Repetitioner* bleve borttagne af Provstens Taler, prædikede vi lige længe“¹⁾. Den ældste af Provstesønnerne, Nils Weinwich, var allerede Kapellan, men de tre yngre Brødre have da vel været Holbergs Disciple. Deres Navne var Henrik, siden Gjestgiver paa Voss, Otto, siden Borger i Bergen, og Gjert, siden Skipper²⁾; man ser altsaa, at ingen indtraadte i den lærde Stand. De gjorde heller ikke nogen Fremgang under Holbergs Veiledning. Som vi erindre, havde denne selv i sine Skoledage ikke taalt endog den lemfældigste Straf, men nu, da han selv var bleven Lærer, viste han sig som en streng Tugtemester. Den yngste af Drengene, Gjert, var den dumme og fik de fleste Prygl, men han var sin Moders³⁾ Kjæledægge, og hun fik den haarde Lærer opsagt. Saaledes endte Holbergs første Lærervirksomhed efter et Aars Forløb. Det havde, som man kan forstaa, ikke været ham noget synderlig hyggeligt Rusaar, men Holberg har vistnok heller ikke været Præstefamilien nogen meget behageligere Huslærer. Det gik imidlertid her, som paa Frons Præstegaard, at Erindringen om Holberg holdt sig længe. Endnu den Dag idag paaviser man nemlig paa Præstegaarden i en gammel Bygning et lidet Værelse med et eneste Vindue, hvor Holberg skal have

¹⁾ Den 85de Epistel.

²⁾ Det Bergenske Magasin (udgivet af Henrik Bryssel Middelthon), har (S. 252—253) udførlige Oplysninger om Provst Weinwichs Familieforhold. Sammenlign ogsaa Kall-Rasmussens Oplysninger i Dansk hist. Tidsskrift, 3 Række, I, S. 98.

³⁾ Provst Weinwichs Hustru hed Karen Schreuder og var Datter af Sognepræst Schreuder til Nykirken i Bergen. Bergenske Magasin *l. c.*

boet¹⁾. Her har det altsaa været, at han om Nætterne plagedes af de idelige Mareridt, hvorover han saa spøgefuldt beklager sig, og som han siden tænkte tilbage paa, da han skrev Peder Paars.

Bønderne paa Voss vare allerede i det attende Aarhundrede bekendte som i særegen Grad livlige og oplyste, og selve Egnen stod i Udraab „som det norske Italien“.²⁾ Man ved, at Holberg i senere Aar fortrinlig yndede at samtale med Bønder³⁾, og det kunde være interessant at vide, om han under dette Ophold paa Voss er kommen i nærmere Berørelse med Almuen. At han af denne var yndet som Prædikant og forlod Bygden under Bøndernes beundrende Lovtaler⁴⁾, kan maaske tyde paa, at dette har været Tilfældet, og da tør det Aar, som han anvendte „paa at garve Drenges Ryg og omvende Bønder“, ikke have været uden Betydning for hans Udvikling. Da han en Menneskealder senere skrev sin Bergens Beskrivelse, udtalte han sig saaledes om denne Bygd: „Voss er et Præstegjeld, som er Kjernen af hele Nordhordlen, og en af de angnehmste Egner udi Norge, thi den bestaar af et stort Vand, omringet med Gaarder paa alle Sider, og Kirken ligger paa en flad Mark med en liden Underskov, og løber derigjennem en Elv, som styrter sig i Vandet. Vosserne have lige saadan Dragt som de andre Horder, alene at de ere sorte, og derved *disting-*

¹⁾ Velvillig Meddelelse af Pastor F. M. Berner.

²⁾ Se mine Aktmæssige Bidrag til den norske Kirkes Historie, Pag. 48. (Theol. Tidsskrift, udgivet af Caspari m. fl., B. 7).

³⁾ „Jeg taler aldrig med Bønder, uden at jeg jo lærer noget af dem, thi de *raisonnere* ikke uden om *solide* og magtpaaliggende Ting, hvorom de vide fuldkommen Besked. - - Desforuden *profiterer* jeg af deres Omgjængelse udi Sproget, thi jeg lærer af dem gode gamle danske Ord“ o. s. v. (Den 29de Epistel).

⁴⁾ *Encomi's rusticorum onustus.*

veres fra Horderne, som ere alle hvide, og saasom Landet i sig selv er godt og frugtbart, saa have de ogsaa bedre Føde og *consequenter* ere stærkere og mere behjertede end de andre Nordhordlændske, hvilke sidste Vosserne gemenligen se over Axlerne, og derfor ikke kan lide, at man kalder dem Horder, men ville være Vosser alene.“

Fra Voss drog Holberg (1703) paany til Kjøbenhavn og maa her have været meget flittig, siden han i mindre end et Aar kunde underkaste sig begge de tilbagestaaende Examina og tillige lægge sig efter Fransk og Italiensk ¹⁾. Til den philosophiske Examen, en Prøve, som skylder Griffenfeldt sin Oprindelse, bestod han sig kun maadelig i Metaphysiken, en Videnskab, hvori han vistnok siden selv blev Professor, men for hvilken han dog bestandig følte Ulyst og Modbydelighed. I Geographi gik det heller ikke godt, i Hebraisk ligesaa lidt, derimod fik han ret gode Charakterer i Latin, Græsk, Physik og Ethik. De tre Videnskaber Logik, Geometri og Astronomi angav han ikke ²⁾. Derimod opnaaede han den da ingenlunde hyppige Charakter *Laudabilis*, da han — som det antages 16de April 1704 — erholdt theologisk Attestats. Fra hans korte Studenterliv, under hvil-

¹⁾ *In lingvis exoticis, Gallica et Italica instrui me passus (!) sum.*

²⁾ Han var oppe til Philosophicum den 10de Marts 1704. Charaktererne vare:

<i>In Geographia:</i>	<i>non male.</i>
<i>In Hebraic.:</i>	<i>haesitanter.</i>
<i>In Metaphys.:</i>	<i>mediocriter.</i>
<i>In Autoribus latinis:</i>	} <i>bene.</i>
<i>In Gram. graeca:</i>	
<i>In Physica:</i>	
<i>In Ethica:</i>	<i>bene mediocriter.</i>

Hans Hovedcharakter blev *Illum (recipimus)*, et Slags *Haud illaudabilis*. Sammenlign Peder Paars, hvor Holberg lader en Student blive stolt, „dengang han *Illum* fik.“ (Jens Møllers Mnemosyne, 2, 309—310).

ket han sandsynligvis har boet sammen med sine to Brødre, der vare komne til Kjøbenhavn kun et Aar tidligere end han, kjendes forøvrigt intet biographisk Træk. Han omtaler etsteds i Epistlerne, at Studenterne, i Særdeleshed de norske, vare særdeles ivrige i Fægteøvelser, ja endog hyppig duellerede¹⁾. Man skulde ellers tro, at Holberg her kun har været Tilskuer, men han omtaler dog senere „en gammel Figtmester“ som sin Bekjendt fra yngre Dage. Ligeledes hændte det i hans Studentertid, „at han fandt en Forskrivelse, hvorudi en ung Person havde forbundet sig til Fanden og derfor *stipuleret* sig aarligen en Tønde Guld.“ Holberg leverede Papiret til Mandens Privatpræceptor, som rev den itu og sagde, at han vilde irettesætte Studenten i Enrum. „Man kan heraf indbilde sig, skriver Holberg videre, at Fanden da ikke var *par cassa* for at udrede en saadan Sum og derfor ikke havde denne Gang villet imodtage Obligationen“²⁾.

Holberg havde i en Alder af ikke fuldt tyve Aar naaet det Maal, som for den store Flerhed af de Studerende var det sidste og endelige paa den lærde Bane. Udentvivl havde han dog helst ønsket at kunne forblive, hvor han var, men økonomisk Trang gjorde ham det til en Nødvendighed anden Gang at søge hjem til Norge. Han drog igjen til Bergen, men kunde ei ret trives der. Vi tør med Bestemthed antage, at den Skildring, som han lige i Begyndelsen i Nils

1) „En norsk Student, som ikke havde *frequenteret* Figtskolen i Kjøbenhavn, blev anseet ved sin Hjemkomst som en, der havde anvendt Tiden ilde ved Universitetet. Man hørte da ligesaameget tale om *duellerende* Personer, som nu om *praesides* udi *cathedris* og deres Respondenter“. (Den 80de Epistel). Sammenlign Werlauffs hist. Antegnelser til Holbergs atten første Lystspil, S. 279 ff.

2) Den 92de Epistel.

Klims Reise udkaster af dennes Hjemreise efter velbestaaede Examina og af hans mismodige Stemning og raadvilde Forfatning i sin Fødeby, hvor han var henvist til Slægtnings Godgjørenhed, har den fulde Selvoplevelses Sandhed. Det er ikke uden Interesse for os at vide, at hans Morbroder Peder Lem, for hvem han vistnok har næret virkelig Hengivenhed, var død Aaret iforveien 1703¹⁾. Holberg greb da paany til Huslærervirksomheden og blev dennegang anbragt hos sin fordums Lærer, Lektor og succederende Biskop Mag. Nils Smed eller Smith. Med denne stod han desuden i en middelbar Familieforbindelse, thi Amtmand Lilienskjold, der var gift med Holbergs Moster, var en Fætter af Lektoren²⁾.

Hvilke af Mag. Nils Smiths tyve Børn bleve betroede Holbergs Omsorg, vide vi ikke, derimod erfare vi, at han dennegang var heldigere som Lærer, end han havde været paa Voss, thi Lektoren fandt, at Børnene gjorde god Fremgang. Hans Ophold her, under hvilket han har havt Anledning til at se Frederik den fjerde i Bergen og været Vidne til, at den nys afbrændte By udfoldede al den Pragt,

¹⁾ Lem antages at være fød omkring 1660 og blev altsaa ingen gammel Mand.

²⁾ Til Kall-Rasmussens Oplysninger om Biskop N. Smith (Hist. Tidsskrift, 3 R., I.) kan føies følgende utrykte Notits af Dr. Hans Strøm: „De navnkundige Smither skal have sin Oprindelse fra Danmark af en Skildrer, som skal have havt fire Sønner, en i Bergen, af hvilken Biskop N. S. var en Søn, en anden, Peder Hansen S., først Borgermester i Kjøbenhavn, men, fordi han undveg derfra i den svenske Beleiring, kom fra Embedet og købte siden Lysekloster, den tredie Landkommissær Smith, som fordi han med en samlet Hob Fiskere afslog de Svenske ved en Grændsekommission, blev nobiliteret med Navnet Lilienskjold. Han er Fader til Amtmand Jakob Lilienskjold, den anden Søn blev Amtmand i Nordland. Den fjerde Broder, Henning Hansen Smith, var Raadmand i Bergen og Foged paa Søndmøre. Af disse Brødre blev Giskø Gods kjøbt af Marselis.“

den formaaede, til Kongens Ære, blev dog kun ganske kort. Hertil gav Lektoren, skjönt meget mod sin Vilje, paa en Maade selv Stødet, idet han lod Holberg læse de Dagbøger, som han efter Tidens priselige Skik havde ført under sine vidtløftige Udenlandsreiser. Holberg grebes ved denne Læsning af en uimodstaaelig Reiselyst. Hans Slægtninge i Bergen forenede sig med Lektoren om at forestille ham det Ufornuftige i at begive sig ud paa Reiser uden Midler, men til ingen Nytte. Han opsagde sin Post. Alt, som paa nogen Maade kunde gjøres i Penge, solgtes, men den hele Sum, som det lykkedes ham at opdrive, var sexti Daler¹⁾. Med ungdommelig Selvtillid haabede han paa, at han ved sine Sprogkundskaber skulde kunne erhverve sit Livsophold i Udlandet.

Han gik til Holland, et Land, hvormed hele Norges Vestkyst stod i det livligste Samkvem, og forlod nu Bergen

¹⁾ „*Bona mobilia, immobilia, jura, privilegia, quaecunque hastae subijci poterant, venduntur, ceduntur, abalienantur. Conabar veluti alchymistae aurum ex quavis re facere.*“ Allerede i hans Skoledage havde Peder Lem, som hans Formynder, solgt af hans arvede Jordegods. I Rigsarchivet findes endnu Lems Skjøde af 26de Mai 1701, hvorved han sælger til Henrik Rye, Kammerraad og Generaltoldforvalter nordenfjelds, sin Myndling Ludvig Holbergs Gaard Midttun i Fane Præstegjeld, Skjolds Skibrede i Nordhordlands Fogderi, „som nu af Leilændingerne Ole og Larz Midttun beboes, skyldende aarlig efter Matrikulen og Jordebogen en halv Løb Smør og en Tønde Malt,“ for et hundrede og tolv Rdlr. Courant. Dette Skjøde har forøvrigt den Interesse, at Lem kalder sin Myndling „*velbyrdige* Ludvig Holberg,“ hvilket viser, at han som Oberstlieutenants Søn er bleven betragtet som rangadelig efter Rangforordningen af 11te Febr. 1679. Om Prædicatet „*nobilis*,“ der i Universitets-Matrikulen gives Holberg, har Hensyn til det samme, eller om det betegner ham som distingveret ved Examen, tør jeg ei afgjøre. Holberg har altsaa paa en Maade været betragtet som Adelsmand, længe førend han i sin Alderdom blev baroniseret.

for aldrig mere i sit Liv at gjense sin Fødeby. Om Overfarten over Nordsøen, under hvilken han var i Fare for at blive opsnappet af Sørøvere, fortæller han Et og Andet i sin Autobiographi. I Amsterdam fandt han fuldt op af Nordmænd, og da især af Bergensere¹⁾. I Begyndelsen morede han sig en fjorten Dages Tid fortræffelig med at se alle den store Stads Herligheder, men mærkede snart, at hans sexti Daler alt vare paa Helsingen. Heller ikke var der stort Haab om Indtægt ved Informationer eller deslige. Hollænderne, „som ikke engang fandt en Salmasius eller en Grotius jevngod med en Skipper,“ brød sig nemlig ikke om ham. Han lod sig af bergenske Landsmænd indføre hos en og anden Mynheer, men alt, hvad de havde at byde ham, var moralske Forestillinger og forstandige Paamindelser af samme Art, som han nys havde hørt af sin Slægt i Bergen. Og disse Forelæsninger maatte han, en *Candidatus ministerii laudabilis*, som mente selv med større Ret at kunne belære disse amsterdamske Spidsborgere, anhøre staaende, medens begede Søfolk fik Lov at sidde ned! Hans Stilling var altsaa fuldstændig tragikomisk, og til den truende Pengeløshed kom snart endog Sygelighed. Han tænkte allerede paa at reise hjem til Bergen, men der, det vidste han, vilde alle lee ham ud, og derfor gik heller ikke det an. Foreløbig drog han nu til Badene i Aachen for efter sin Læge

1) Omtrent 1720 besøgte Erik Pontoppidan Amsterdam og noterede i sin Reisedagbog: „Paa Børsen har hver Nation sin Plads ved visse Pillarer, som bære Overskrift af Stædernes Navn, saa man ved, hvor hver Slags Kjøbmænd skulle søges. Paa den Pillar, som betegnede de Danskes *Rendezvous*, fandtes en Opskrift: *Bergen en de andre Platz in Denemark en Norge*, hvilken *denominatio a parte potiori* giver tilkjende, at Kjøbenhavn selv kommer i mindre Consideration end Bergen.“ (Jens Møllers Tidsskrift for Kirke og Theologi, 4, S. 96—97.)

Iver Brederoks Raad at søge Helsebod for sin Sygdom. Man gav den theologiske Candidat et Pas, hvor han kaldtes *le garçon Lovis d'Holberg d'Amsterdam*, og han begav sig da afsted, men maatte ogsaa paa Veien finde sig i at modtage Formaninger og være en Gjenstand for sine Medreisendes Spot. En Præst, som spurgte ham: „*quando deservisti studia tua?*“ vidste han dog at give saadanne Svar, at denne snart fandt sig overvunden i Disputatsen og endte Samtalen med de Ord: *De heer ist en theologant, ick gratulere mynheer.*

I Aachen levede Holberg vel med saa stor Sparsomhed, „at han ikke behøvede at frygte for at rammes af Lovene mod Yppighed,“ men ikke destomindre følte han sig snart i den Grad pengeløs, at han maatte bekvemme sig til en fortvivlet Udvei. Han vilde rømme fra sin Vert uden at betale. Allerede havde han en Morgenstund meget tidlig pakket alle sine Eiendele sammen i en liden Bylt og skulde liste sig afsted, men Verten havde anet Uraad og passet ham op, og Holberg maatte betale til sidste Skilling¹). Denne Begivenhed gjorde et saa stærkt og saa varigt Indtryk paa ham, at han længe efter mangengang drømte sig i Vertens Klør, troede sig paany af ham ført hen i Stalden og følte den ubarmhjertige Mands Næver om sin Hals.

Uden nærmere at beskrive sin videre Skjæbne paa denne Reise, tilstaar Holberg dog, at han nu var bleven omtrent en Tigger²). Han maatte tilfods vandre tilbage til Holland. Gud alene kjender, ved hvilke Midler han fristede

¹) „*Sed, quum artis rudis essem, a suspicaci hospite, qui excubias egeret (!) in ipso facinore deprehensus, ex asse illi satisfacere cogor.*“

²) *Ad mendicitatem ita redactus sum.*“

Livet. Og han maatte fortsætte sit Eventyrerliv i en forholdsvis lang Tid. Man ved nemlig med Vished, at dette hans første Ophold i Udlandet medtog et helt Aar¹⁾. Maa-ske har han ligefrem drevet om og sunget for Godtfolks Døre. Men hans Sygdom blev dog borte, enten det nu skyldtes Badekuren eller hans idelige Vandringer i fri Luft, og „da Sundhed fremkalder Velbefindende“²⁾, befandt han sig endog i en lykkeligere Sindsstemning end sædvanlig³⁾. Ti Aar senere, da Holberg søgte om at blive Professor, gjaldt det at have saameget som muligt at paaberaabe sig af den Art, som Svensken kalder Meriter. Denne Reise blev da ogsaa anført som en saadan, og Holberg tilføier, at han „reiste med en Moscovitisk Edelmand“⁴⁾. Denne „Edelmand“ har han imidlertid ikke nævnt i sin Levnetsbeskrivelse, og i ethvert Fald kan det ikke have været af de rigere Edelmænd.

Holberg maatte omsider se til at faa gjort en Ende paa denne Maade at leve paa, men for at komme tilbage til Norge maatte han have Penge. Længe var det ham umuligt at faa dem, forgjæves anraabte han Aagerkarlene og lovede dem tredobbelt Rente. Endelig forbarmede en Pengemand sig over ham og udbetalte ham saamange Penge, at han kunde reise hjem. Om han, som C. W. Smith formoder⁵⁾, har opnaaet dette ved at trække en Vexel paa en Slægtning i Bergen, faar staa derhen.

1) Dette er nemlig tydelig paavist af Kall-Rasmussen, Hist. Tidsskr. 3 R., I. B.

2) „*Animus futuri corporis nititur.*“

3) „*Meliore eram animo, quam quo solebam. Exhaustum erat aerarium, nulla spes erat supplendi, attamen in istis angustiis summa erat animi tranquillitas.*“

4) Se den i Hist. Tidsskr., 3 R., I. B. i elegant Facsimile gjengivne Ansøgning.

5) Om L. Holbergs Levnet o. s. v. S. 32.

Holberg dømte, som bekjendt, i sine ældre Aar strengt om unge Mennesker, som fortidligt vilde reise udenlands, ja udlod sig stundom endog misbilligende om Udenlandsreiser overhoved. I sin Levnetsbeskrivelse fortæller han dog endnu paa sin sædvanlige humoristiske Maade om denne sin første, som overhoved om alle sine egne Reiser. Men i de „orthographiske Anmærkninger“ heder det: „Da der begyndte at frembryde lidt Dun paa min Hage, syntes mig, at det var høi Tid for mig at reise udenlands.“

Denne hans i ungdommelig Ubesindighed foretagne første Udflygt i den vide Verden kom ellers mærkelig nok til femti Aar senere at udøve en bestemmende Indflydelse paa en anden berømt Mands Ungdomsliv. Da Holberg i 1754 døde som en europæisk anerkjendt Classiker, vakte hans Død stor Opsigt, og den unge Oliver Goldsmith, som dengang opholdt sig ved Universitetet i Leyden, læste hans Biographi med stor Opmærksomhed. Goldsmith var pengeløs, som Holberg havde været det, men opmuntredes nu ved hans Exempel til ikke destomindre at give sig ifærd med Reiser tilfods, i det Haab, at Holbergs Skjæbne maaske ogsaa kunde blive hans ¹).

¹) „The Danish writer, Baron de Holberg, was much talked of at this time as a celebrated person recently dead. His career had greatly impressed Goldsmith. It was that of a man of obscure origin (?), tho whom literature, other sources having failed, had given high fame and station. In plain words he begged, as Holberg had done, supported by his cheerful spirit and the thought, that Holberg's better fate might also yet be his.“ (John Forster, The life and times of Oliver Goldsmith, 5. edit. London 1871, I. S. 57—60). Man vil i Goldsmiths „Polite learning“ finde en længere (just ikke i alle Enkeltheder korrekt) Omtale af Holberg, fuld af den varmeste Beundring.

IV.

Idet Holberg i Aaret 1705 forlod Holland, var han en Stund uvis om, til hvilket Sted i sit Fødeland han skulde vende sig. I sin Fødeby havde han vistnok Slægtninge, der havde Evne til at hjælpe ham, men han vidste tillige, at disse vilde le ham ud for hans fortvivlede Udenlandsreise, og Bergen var overhoved ikke noget indbydende Sted for en fattig Student¹⁾. Derimod kunde han i andre Byer i Norge haabe at undgaa faderlige Formaninger og Straffeprædikener²⁾, og han besluttede sig derfor til at tage til Christianssand. Det er ikke usandsynligt, at Holberg allerede tidligere paa en af de Søreiser, han gjentagne Gange havde foretaget til og fra Bergen, kan have været inde i hin Stiftsstad, hvis Havn er saa besøgt. Han havde, som vi skulle høre, Slægt i Christianssand, nemlig Biskop Ludvig Stouds Familie, og to af hans christianssandske Fættre, Ludvig og Rasmus Stoud, vare blevne Studenter sammen med ham³⁾. Dette kan have havt Indflydelse paa hans Beslutning, thi af sin Familie i Christianssand, til hvem han ikke stod i det Forhold, som til sine Bergenske Beslægtede, og som vel heller ikke kjendte hans egensindige Færd ved

1) *Jam satis gnarus eram, in patria maxime locum habere illud poetæ:*

*Nil habet infelix paupertas durius in se,
Quam, quod ridiculos homines facit.*

(Juv. Sat. III.).

Hvilke af sine Slægtninge i Bergen Holberg her har tænkt paa, maa staa derhen; et i 1871 i Kontratryk udgivet Slægtregister over Familien Munthe kan tilbyde Stof for Gjetninger.

2) *In aliis Norvegiæ locis censores ac molestos patruos non verebar.* Egentlige *patruus* kan Holberg neppe have havt i Bergen, men han har her uden Tvivl tænkt paa Horats's *patruæ verbera linguæ* (Carm. III, 12.)

3) Slægtskabet med Stouderne var, som det af Slægtstavlen paa omstaaende Side vil sees, dette:

Biskop Ludvig Munthe.

Abel Munthe,

* Peder Lem.

Karen Lem,

* Christian Holberg.

Ludvig Holberg.

Catharina Munthe,

* Otto Stoud, Sognepræst til Bergens Nykirke, † 1657.

Ludvig Stoud, Biskop i Christianssand, † 1705.

* 1. Maren May (Griffenfeldts Sødskendebarn), † 1677.

* 2. Sophie v. Angel.

Otto Stoud,

Kapellan i Christianssand

1704—1715.

† som Sognepræst til Hvides-

eid i Kjøbenhavn 1731.

(Hans Sønmedattersøn var

Professor og Statssekretær

Ludvig Stoud Platou.)

Maria Sophia Stoud,

f. 1680.

Ludvig Stoud,

f. 1683, † 1719,

Præsident i

Christianssand.

Rasmus Stoud,

f. 1685,

Hører i

Aarhus.

Sophia Stoud,

f. 1686, † 1714.

Hun var ialfald

1710 * Dr. med.

Hemmer i Ribe.

(Sammenlign A. Faye, Christianssands Stifts Bispe- og Stiftshistorie, Chr.a 1867, S. 282—283).

Udenlandsreisen, kunde han haabe en venlig Modtagelse, som han da ogsaa virkelig fik.

I Christianssand traf han strax sammen med en Student fra Throndhjem, Christian Brix, en Søn af denne Stads for nogle Aar siden afdøde Præsident, og som, uvist af hvilken Grund, opholdt sig der. Brix var et Par Aar yngre end Holberg, men Student allerede fra 1701. Han befandt sig i gode Kaar og havde Adgang til Byens bedste Huse, i hvilke han nu ogsaa indførte sin nye Ven Holberg. Det er i Holbergs Skrifter ikke ganske sjældent, at man støder paa Steder, der røbe Kjendskab endog til Smaating, der vedkomme Throndhjem, medens andre norske Byer, naar undtages Bergen, slet ikke omtales i hans Vittighedsværker. Saaledes omtaler han (i „Uden Hoved og Hale“) Kalvskindet, i en af Epistlerne ved han at fortælle om Throndhjems Skoles Rektor, Mester Simon (Hoff) og hans pudserlige Anvendelse af Steder i Classikerne, ja i sine „Moralske Tanker“ nævner han endog Mestermannen der i Byen, Torfar Risten, af hvis Navn en Thrønder for Spøg havde lavet en latinsk Autor Ristenius. Det er tænkeligt, at dette skriver sig fra hans i saa lang Tid fortsatte Omgang med Brix.

For at skaffe sig sit Livsophold i Christianssand greb Holberg til at undervise, dog blev han ikke som tidligere Huslærer, men gav Timer i fremmede Sprog, fornemmelig Fransk. At opnaa slige Informationer faldt ham betydeligt lettere i Christianssand, end det havde vist sig at være i Amsterdam. Just paa denne Tid havde Borgerstanden ogsaa i Norges Kjøbstæder begyndt i stærkere Grad at paa-virkes af Udlandets Kultur, og den forsøgte derfor at tilegne sig idetmindste Dannelsens Yderside, hvortil fremfor Alt hørte et lidet Forraad af franske Gloser. Netop nu, medens Danmark og Norge nød godt af sin Neutralitet under den spanske

Sukcessionskrig, havde vore Byer tillige en økonomisk fordelagtig Periode. Christianssand, der i 1722 havde mellem 3000 og 4000 Indbyggere, har i 1705—1706 neppe havt færre, snarere flere. En Sprogmeister kunde altsaa, idetmindste for en Tid, nok finde nogen Beskjæftigelse der. Holberg, som endnu ei havde været i Frankrige, og som selv mange Aar senere ingenlunde udmærkede sig ved nogen korrekt fransk Udtale¹⁾, fik Elever nok. Mellem disse var endog flere fornemme Folk, ja selve Kommandanten paa Fæstningen, Nostitz, en siden europæisk berømt General²⁾.

Den brave Biskop Ludvig Stoud i Chrisstianssand, Holbergs Navne og hans Moders Sødskendebarn, døde den to

¹⁾ Endnu som Professor havde han ondt for at gjøre sig forstaaelig i Paris. Den Anekdot herom, som han selv fortæller i sit Levnet (Forvexlingen af *logis* og *Lucie*) synes at tyde paa, at han talte Fransk med god bergensk Accent. I den 396de Epistel spotter han Folk, som gjorde sig altfor megen Umage med Udtalen. Han havde, siger han, kjendt to Studenter, hvis Hovedstudium gik ud paa at tale som indfødte Parisere, men „saasom de samme Personer bleve begge siden Amtmænd udi Island,“ kom det dem ikke til stor Nytte.

²⁾ Friedrich Hartvig Nostitz, om hvem Holberg selv siger: „*Inter illustres hujus seculi duces habitus est,*“ tilhørte en berømt tydsk Familie. Han tog først dansk Tjeneste som Kommandant i Christianssand 1694—1707 og blev 1701 Oberst (Chr. Langes håndskrevne Statskalender). Derpaa gik han i russisk Tjeneste, som han siden igjen ombyttede med den venetianske. I et af Datidens Maanedsskrifter, „Europäische Fama,“ vil man finde Nostitz flere Gange omtalt, saaledes heder det i 1716 (Th. 133, Pag. 187): „Baron von Nostitz hat sich in Moscovitischen Dienste bekannt gemacht und ist General von der Cavallerie bei den Venetianern geworden.“ Af Neues allg. Deutsches Adelslexicon, hg. v. E. H. Kneschke, 6. B. (Lpzg. 1865), Pag. 537—38 erfares, at F. H. Nostitz i 1716 blev Rigs greve og som saadan Stifter af en ny Linje af sin vidtfgrenede Slægt. Efter at have forladt Venetianerne blev han Generallieutenant i polsk og saxisk Tjeneste og døde 1738.

og tyvende August 1705¹⁾), omtrent paa samme Tid, som Holberg ankom der til Byen. Kun nogle faa Uger efter at han havde indfundet sig, tilbød imidlertid Bispens Søn Mag. Otto Stoud, residerende Kapellan ved Christianssands Domkirke, sin Fætter Ophold i sit Hus. Holberg modtog Tilbudet, tilbragte den hele Vinter hos Præsten og underviste til Gjengjæld sin Vert i Engelsk²⁾).

Opholdet i Christianssand synes overhovedet at have hørt til de behageligste Episoder i Holbergs Ungdomsliv, og det maa have været ham dobbelt velgjørende ovenpaa hans hollandske Gjenvordigheder. Han fik sin Gjeld betalt, ja havde tilsidst Penge tilovers, og bevægede sig mellem de bedste Folk i Byen. Han gjorde ogsaa Lykke som Musiker og vidste endog at gøre sig yndet af de unge Piger. Han dvæler overhoved i sin Autobiographi ved sin christianssandske Periode i saadanne Udtryk og i det hele paa en saadan Maade, at man forstaar, at det har indtaget en eiendommelig Plads i hans Erindringer. „De unge Damer der i Byen forekom mig, siger han, at kunne forsvare den første Rang mellem det ganske Norges Jomfruer baade med Hensyn til god

¹⁾ *Nuper defunctus episcopus.*

²⁾ I en meget senere Tid har Holberg sandsynligvis gjenseet denne Frænde under høist forandrede Forhold. Mag. Otto Stoud blev nemlig 1715 Sognepræst til Hvideseid i Thelemarken, hvor han fik en lang Række af Ubehageligheder med Almuen. Den ene Proces afløste den anden, og den ulykkelige Præst maatte tilsidst drage ned til Kjøbenhavn, hvor han døde 1ste Januar 1731. (Faye, Chr.sands Stifts Bispehistorie, S. 303—308). — Mærkelig nok vidste Traditionen i Christianssand endnu i Begyndelsen af Aarhundredet at udpege to Huse, i hvilke Holberg skulde have boet; dette stemmer jo med, at han først har boet en Tid for sig selv, siden hos Præsten Stoud. Et Sagn paaviste ogsaa en Pavillon, hvori han skulde have havt sit Værelse. (Meddelelser fra Stiftsprovst Lassen i Christianssand og Cand. philos. Jak. v. d. Lippe i Grimstad).

Tone, takkeligt Væsen og alle Aandens Fortrin¹).“ Hans lystige Lune tillod sig forøvrigt engang en Spøg med det smukke Kjøen, som satte det hele Christianssand i Bevægelse. Han fik nemlig ved et Tilfælde fat i et af de Skrifter, hvori det benegtes, at Fruentimmer ere Mennesker. De sexti Argumenter, hvormed den anonyme Forfatter søgte at bevise denne Paastand, morede Holberg, og han kunde ikke modstaa Fristelsen til med paataget Alvor selv at forkynde denne kjætterske Lære overalt i Christianssand, hvor han fandt Anledning dertil. Jo større Forargelse Paradoxet afstedkom, desto ivrigere blev Holberg i at forsvare det. Ogsaa i hans Hjem hos Stoud blev Kampen ført og det ivrig. Hans Fætttere, Bispesønnerne, vare hans ivrige Opponentter, og de havde en særegen Opfordring dertil, da deres Søster, Holbergs Cousine, var ualmindelig smuk og forekom dem „særdeles værdig til menneskelig Borgerret.“ Tilsidst blev han dog kjed af denne Spøg, da han mærkede, hvor dybt ned den af ham fremkaldte Bevægelse havde forplantet sig. Det var nemlig gaaet saavidt, at endog en Tjenestepige paa Gaden pegte paa ham og sagde: „Der gaar han, som siger, at vi ikke kan komme i Paradis.“

Et christianssandsk Sagn, som først over hundrede Aar senere blev optegnet²), har mærkelig nok vidst at fortælle, at Holberg under sit Ophold der i Staden endog har havt

1) *Haud difficile mihi fuit amicitiam nectere etiam cum honestissimis virginibus ejusdem loci, quas urbanitate, morum elegantis aliisque ingenii dotibus primum inter totius Norvegiae virgines locum sibi vindicare posse judicabam.*

2) Af Nicolai Wergeland i hans utrykte Christianssands Beskrivelse (Chr.a Univ.-Bibl.). Det os her vedkommende Sted er første Gang meddelt af N. Nicolaysen (Norske Stiftelser, 3, S. 868.).

en Kjærlighedshistorie. Gjenstanden for hans Ønsker, hed det, skulde været Else Bircherod, Biskop Jens Bircherods Datter.

Dette sidste er imidlertid ligefrem umuligt, thi Biskop Bircherod ordineredes først som Stouds Eftermand første Søndag efter Paaske (den 11te April) 1706, og den 18de April s. A. var Holberg allerede i Oxford, ikke at tale om, at Else Bircherod paa den Tid, hvorom her er Talen, kun var elleve Aar gammel¹⁾. Men dermed er det ikke givet, at Hovedtrækket i Sagnet ikke kan indeholde nogen Sandhed. Allerede før end den christianssandske Tradition blev indført i Literaturen, har en af Holbergs Biographe²⁾ troet at finde en Erindring om en tidlig Ungdomskjærlighed i disse Holbergs Ord i følgende Satire:

— — — — —
 — — — — —
 Jeg engang Lyst bekom at se i Terning-Bog,
 Jeg vilde, arme Gjek, for Tiden være klog,
 Jeg vilde deraf se i Ægteskab min Lykke, o. s. v.

og det er ogsaa paafaldende nok, hvorledes Henrichs Ord i Ellefte Juni: „Ei Snak, en ung Person paa to og tyve Aar skulde ingen Kjærlighed føle,“ minder om Holbergs egen Alder, dengang han var i Christianssand, det eneste Sted,

¹⁾ Faye, Chr.sands Stifts Bispehist. S. 284. Den ærlige Faye tror selv paa dette Sagn, og dog er det netop i hans eget Verk, at man finder Materialierne til fuldstændig at modbevise det. Else Bircherod blev to Gange gift, første Gang med Holbergs Fætter og Artiumskammerat Ludvig Stoud d. Y., der en Tid var Viceborgermester, senere Præsident i Christianssand. Sagnet der i Byen har derfor villet, at dette skulde være Grunden til Holbergs Uvilje mod Borgermestre (!!!).

²⁾ C. W. Smith, Om Holbergs Levnet, o. s. v. S. 64 og 124 -125.

hvor han giver tilkjende, at han har bevæget sig mellem unge Damer. Han færdedes her, netop hjemkommen fra et eventyrligt Ophold i Udlandet, mellem venlige Slægtninge, ja omgikkes endog daglig med en Cousine *haud vulgaris formae, civitate humana dignissima!* Hvem kan vide, om ikke just dette Næstsødskendebarn, en af Biskop Stouds Døtre, formodentlig den yngste, Sophia, som var to Aar yngre end Ludvig Holberg selv, kan have været Gjenstanden for hans Ønsker? Da fik Sagnet ogsaa Ret deri, at det gjaldt en Bispedatter, og en Forvexling mellem en Jfr. Stoud og en Jfr. Bircherod kunde jo overmaade let være opstaaet i Tidens Løb. Denne Gjetning faar naturligviis staa ved sit Værd, men den svækkes ikke ved den Maade, hvorpaa Holberg selv skildrer sit christianssandske Liv, og det er ogsaa ret paafaldende, at han, idet han omtaler sin Frænde, hos hvem han boede (uden dog at nævne hans Navn), aldeles ikke antyder, at Biskop Stouds øvrige Sønner og smukke Datter havde noget med hans gjestfrie Slægtning at bestille. Det er ligesom han ikke ønsker, at Læseren skal vide, at hin Pige *haud vulgaris formae* har været hans Slægtning og nærmere Bekjendt.

Som Sproglærer var Holberg, som vi have seet, længe meget søgt i Christianssand. Han ansaaes for „en anden Mithridates“ og havde den Fornøielse at høre unge Mennesker paa Gaden omtale ham som en Mester ikke alene i Fransk og Italiensk, men endog i Polsk, Russisk og Tyrkisk. Men ulykkeligvis fik han efter nogen Tids Forløb en uventet Medbeiler i en hollandsk Kjøbmand, som havde spillet Bankerot i sit Hjem og nu var kommen til Christianssand. Fallenten greb i sin Fortvivlelse til en Udvei, som altid har hørt til de af forulykkede Personer yndede, at undervise.

Han var billigere end Holberg¹⁾ og fik stor Søgning. Holberg forstod imidlertid snart, at Hollænderen var en Fuser, og ønskede at ydmyge ham i et lærd Colloqvium. Begge Sproglæreres Disciple, hvem en saadan Kamp naturligvis hellig interesserede, bestemte Tid og Sted, og de Kjæpende indfandt sig. Men Slaget blev dog uafgjørende, thi efterat Holberg havde bombarderet sin Modstander med norsk-franske Vaaben, denne ham igjen med hollandsk-franske Projektiler, sluttedes en Art Fred. Holberg og Hollænderen forsonedes og indgik et Duumvirat efter Cæsars og Pompejus's Exempel²⁾.

Snart vaagnede imidlertid paany Reiselysten hos Holberg, og han besluttede at overlade den hollandske Bankerrotterer det hele Sproglærerfelt i Christianssand. Hans Ven, Christian Brix, var villig til at gjøre ham Følge, og de bleve enige om at drage til England. Ingen af dem havde mange Penge i Lommen, men Brix's Moder i Throndhjem var velhavende, og hendes Søn kunde altsaa haabe paa Hjælp fra Hjemmet. De droge først et Stykke østover i Stiftet, have maaske tilfods gjennemvandret en Del af Nedenæs Amt, og da de ved Arendalskanten³⁾ traf et seilfærdigt Skib,

¹⁾ *Linguam Gallicam, cujus monopolium antea mihi vindicabam, aere minuto venalem habuit.*

²⁾ *Torquebam ego tela Norvegico-Gallica, retorquebat ille Gallico-Belgica, credo numquam foedius dilaceratam fuisse linguam Gallicam (!). Uterque enim satis impedito loquebamur, etiam cum mentis compotes ac nobis ipsis relictis eramus, sed mutua ista rabies in impeditiorem labyrinthum nos deduxit, numerumque soloecismorum insigniter (!) adauxit. In hoc certamine detecta mutua ignorantia (!) consultum duximus, deposita ira utrique aequae exitiali, foedus & amicitiam inire provinciasque inter nos ad exemplum Caesaris & Pompeji partiri et sic sublato monopolio abolitaque tyrannide duumviratus constitutus est.*

³⁾ I Næs Jernværks Archiv findes (efter Meddelelse af Hartvig Lassen) et Papir, hvori omtales en Person ved Navn Jacob von Ty-

gik de ombord paa dette og naaede efter fire Dages Seilads lykkelig til Gravesend. Dette foregik i Begyndelsen af Vaaren, sandsynligvis i de første Dage af April 1706. Holberg gik da i sit to og tyvende Aar.

Efter denne Tid gjensaa Holberg ikke mere sit Fødeland, og hans Hjem blev i Danmark, hvorfra hans hele Forfattervirksomhed udgaar. For hans egen som for hans hele Samtids Bevidsthed stod imidlertid Foreningen mellem Danmark og Norge som ligesaa inderlig og uopløselig, som Forbindelsen mellem Sjælland og Fyen. Den dannede Del af begge Nationer, paa hvilken det dengang ene kom an, var ogsaa i Virkeligheden saagodtsom Et. „Disse Nationer have, siger Holberg selv, siden den navnkundige Forening blev sluttet mellem Danmark og Norge, været ansete for et Folk.“¹⁾ I hans Testament forekommer Udtrykket: „Mine Landsmænd, det er Danske og Norske,“ sin Tilbagekomst fra England til Kjøbenhavn 1708 kalder han Hjemkomsten til „Fædrelandet“, Holger Danske, hvis Navn han bruger i sin Polemik mod Peter Burman, er ham en sand Nationalhelt, og naar han skriver sin Danmarks Riges Historie, skriver han en Fædrelandshistorie. Sin Formue skjænker han til en dansk Stiftelse.

Vistnok betegner han sig i sine Skrifter oftere som Nordmand, ja man mærker ikke sjelden, at han har næret en Slags ligefrem Forkjærlighed for Norge. Hans Skildring af Nordmændene i „Danmarks og Norges geistlige og verdslige

boe. Dokumentet er flere Aar yngre end Holbergs Ophold i Christianssands Stift, men dog ikke ældre, end at Holberg kan have kjendt dette Menneske. Det er altsaa ei umuligt, at han, da han skrev Komedien af dette Navn, har bemægtiget sig en virkelig Persons Navn til dets Titelrolle.

¹⁾ Danmarks og Norges geistl. og verdsl. Stat.

Stat“ aander den varmeste Hengivenhed for Fødelandet, og hans Danmarks Historie er fuld af Lovprisning over de Norskes Tapperhed. Især er der i dette sidste Verk et Sted, hvor hans Kjærlighed til Norge bryder stærkt og paatageligt frem. Det er der, hvor han omtaler Curt Adelaer, og hvor det heder: „Norge er af ganske anden Beskaffenhed, end Fremmede indbilde sig, menende, at dets *Producter* bestaa alene udi Dæler og Stokfisk, da jeg dog finder intet Land i Historien, der har bragt tilveie saa mange store og habile Admiraler.“ Idet han videre skal begrunde denne Paastand, gaar han i sin Iver saavidt, at han gjør selv Niels Juel (som ved et Tilfælde blev født i Christiania, men strax efter Fødselen for stedse forlod Landet) til Nordmand¹). Men denne hans Vedhængen ved Fødelandet er dog meget vidt forskjellig fra de Følelser, hvormed en Nordmand i vore Dage omfatter, ja allerede i den sidste Menneskealder før Adskillelsen fra Danmark omfattede Norge. Dette er og var nemlig virkelig Fædrelandskjærlighed; hos Holberg rørte der sig endnu kun en halvklar provinsiel Forkjærlighed for den Del af Datidens Helstat, hvorfra han selv var udgaaet.

Allermindst har Holberg kunnet ane, at den Tid skulde komme, da Danske og Norske skulde tviste om hans Nationalitet og om hvem af dem han nærmest og egentligst tilhørte. Men denne Strid beror ogsaa paa kun en Forvexling af, hvad Dansk og Norsk havde at betyde for halvandet Hundrede Aar siden, og hvad Dansk og Norsk har at betyde nu. Holbergs norske Herkomst og Opdragelse har selvfølgelig ikke været uden Indflydelse paa de Skrifter, han har frembragt, og denne Indflydelse har været betydelig større, end hidtil i Danmark antaget. Betydningen heraf opveies dog

¹) Danm. Hist. 3, S. 402—403 (Levins Udgave).

mange Gange ved, at Holbergs hele Gjerning kun blev mulig derved, at han i sin Ungdom forlod et Fødeland, hvor hans Geni hverken kunde finde Udvikling eller Anvendelse. Ligesom den hele Foreningstids Historie overhoved, saaledes kan heller ikke Holbergs Størhed være Gjenstand for noget af de to Folks Særeie, men kan kun tilhøre et Fællesbo, der ifølge sin Natur er uskifteligt.

V.

1. Der har, som bekjendt, været fremsat mange Gjetninger om, hvo den *vir perillustris* monne være, til hvem Holberg har skrevet de tre latinske Breve, hvori han fortæller sit Levnet. Man har tænkt paa Christian Reitzer, paa Fr. Danneskjold-Samsøe, paa Frederik Rostgaard, paa Chr. Rantzau o. s. v.¹⁾ For nogle Aar siden har Chr. Bruun gjort opmærksom paa, at en Samtidig, en velstuderet Skolelærer paa Amager ved Navn Jochum Halling, har optegnet, at Brevene skulle være skrevne til Rostgaard²⁾. Dette kunde imidlertid allerede i og for sig synes lidet rimeligt, og Bruun har ogsaa selv i sin Fr. Rostgaards Liv og Levnet opgivet denne Mening.

I Universitets-Bibliotheket i Christiania har imidlertid nærværende Forfatter været saa heldig at støde paa en anden herhenhørende haandskreven Notits, der vistnok fortjener noget større Opmærksomhed end Hallings. Den hidrører nemlig fra Jacob Langebek, er optegnet allerede i 1738 un-

¹⁾ Cfr. Holbergiana quaedam, scripsit C. Guil. Elberling, Danske Saml. 4, S. 273, en paabegyndt, væsentlig philologisk Commentar til Holbergs Autobiographi.

²⁾ Danske Saml. 1, S. 14.

der dennes første Besøg hos Fr. Rostgaard paa Kraagerup og aabenbar efter Rostgaards egen Meddelelse. Denne Notits, der idetmindste beviser, at Holbergs *vir perillustris* ikke er Rostgaard, lyder saaledes:

„*Holbergs Epistola ad virum perillustrem er skreven til Greve Rantzau, nu Statholder i Norge.*“

Grev Chr. Rantzaus store Lærdom, hans Kjærlighed til Literaturen i Almindelighed og til de danske Skuespil i Særdeleshed er allerede tilstrækkelig bekjendt. Heller ikke savnes Spor af, at han tidlig har staaet i Forbindelse med Holberg og altsaa vel kan have været hans Studiers „*perpetuus laudator, adjutor ac incitator,*“ som det heder i Begyndelsen af det tredie af de os her vedkommede Breve. Thi allerede i 1714 er (daværende) Baron Rantzau en af dem, hvem Holberg gjennem Gram sender et Brev fra Hamburg¹). Grams Breve til Rantzau²), medens denne var norsk Statholder (1731—1739), ville heller ikke svække Langebeks Vidnesbyrd.

Det skulde derfor være saare interessant at vide, hvilken Skjebne Grev Rantzaus Papirer have havt, om de endnu existere, og om deraf muligens kunde fremdrages nye Holbergiana. Det vil tillige erindres, at en Undersøgelse af Rantzaus mulige Efterladenskaber ogsaa af en anden Grund kunde være ønskelig, da han nemlig fra Norge medtog en Del af Rigsarchivet paa Akershus, hvorimellem Hovedøens Klosterarchiv, om hvilket sidste man har det Sagn, at han siden i et Anfald af Vanvid skal have brændt det³).

2. De samme Optegnelser af Langebek indeholde, lige-

¹) Athene 1, S. 133.

²) O, Worms Journal for Politik o. s. v. 1810.

³) Chr. Lange, de norske Klosters Historie, 2 Udg. S. 401.

ledes udentvivel efter mundtlig Meddelelse fra Rostgaard, følgende interessante Anekdote om Komedien „Jean de France“:

„Den Komedie om Jean de France er gjort paa Assessor Wilhelm Worm¹⁾, thi da han var kommen hjem fra Paris og kom igjennem Nyborg, var Admiral Hagedorn (da Schoutbynacht) der i Vertshuset, hvor Worm kom ind i samme Stue, gik op og ned ad Gulvet i sine høifranske Klæder med en Pidsk i Haanden, hvidslede (*sic*) og talte halv fransk og halv dansk. Da nu Hagedorn kom til Kjøbenhavn, fik han Holberg til at skrive en Komedie derover, som blev spillet paa Theatro, hvilken da den var til Ende, gik Hagedorn frem og kyssede den, som havde ageret Jean de France (Wegner), og takkede ham, for han havde gjort det saa godt.“

Herved maa dog bemærkes, at Henrich Wegner i hint Stykke ikke havde Jeans Rolle, der udførtes af Piloï, men derimod Pierres.

3. I hine Langebeks Optegnelser forekommer endnu et tredje Træk, der kan kaldes et Holbergianum, nemlig følgende, hidtil ubekjendte Oplysning om Komediernes berygtede Eftertrykker, P. J. Phoenixberg²⁾:

„Phoenixberg var først en Hore-Vert i Hamborg, og fordi han havde de smukke Jomfruer i Huset, kaldte de ham Venusberg. Han blev siden forvist Hamborg, kom til Kjøbenhavn og der kaldte sig Phoenixberg.“

4. I det norske Rigsarchiv findes et Brev³⁾, hvorefter følgende vil fortjene at trykkes, som en Samtidigs Vidnesbyrd

1) Willum eller Wilhelm Worm, Søn af Prof. med. O. Worm, f. 1697, blev Student 1715 og reiste i de følgende Aar udenlands, blev 1723 Assessor i Hofretten og døde 1737.

2) Se forøvrigt om denne Mand Werlauffs Afhandling: „P. J. Phoenixberg, et Tidsbillede.“ (Dansk hist. Tidsskr. 3 R., 2, S. 1—27).

3) Jeg skylder Fuldm. H. J. Huitfeldt og Archiv-Assistent Otto Gr. Lundh min Tak for Meddelelsen af dette Stykke.

om Forholdet mellem Holberg og Erik Pontoppidan¹⁾ og overhoved som et lidet Træk af Datidens Omgangstone mellem de Lærde:

Hafnia, d. 8de Novbr. 1739.

Høystærede kiære Broder!

I onsdags aftes blev alle Herrerne som bruges udj Gehiem Con-
seil opkaldet til Hofve, der siges at Een Engl. courrer med vigtige
ærender var andkommen. Samme dags eftermiddag haver Professor
Holberg og Confessionarius Pontoppidan været i compagnie sammens
hos biskop Hersleb og der været udj efterfølgende meenings Dispute.
Iblandt andre Theologiske colloquia haver den første foreholdt den
sidste! hvilcken stoer Synd hand haver begaaet paa disse fattige lande
og Riiger, først i det hand haver giort voris Naadige Konges sind
Hierte og Siel saa forsagt udj ham, saa hand umelig lenge kand glæde
hans undersatter med sin helbred, for det andet hvad skade hand
icke allerreede haver giort undersaatterne (*sic*); derpaa svarede den
anden at hand haver ofte fornummet at hr. Professor har moraliceret
over hans sprog udj Christendommens kiærne, og hvorforre hand kunde
det giøre siden det var saadan nyttig ting for saadandt et Barbarie
vj lever udj! derpaa svarede den anden, at have Reyst udj saa mange
land som hand icke kommer til, men icke haver fundet, saa villig Een
Nation som de Danske og Norske er til deris Guds Devotion, hvorpaa
de forloed hinanden uvenner, men bispen holt med H: som strax gick
hend til Een af byens Præster hvor Professor Reous²⁾ var og fortalte

1) I denne Henseende fortjener forøvrigt Pontoppidans Tale 1752 ved Indvielsen af *Seminarium Fridericianum* Opmærksomhed. De (anerkjendende) Ytringer om Holberg i denne forøvrigt utrykte Tale læses i *Nyt (dansk) hist. Tidsskr.* 6. B., S. 330, hvor de ere meddelte af Werlauff.

2) c: Jeremias Friederich Reuss, en Würtemberger, som 1732 blev tydsk Hofpræst og theologisk Professor ved Universitetet.

det samme. Nest min og Søsters Respect for dig og dit huuss
forbliver

Høystærede k^{re} broders

tiensskyldigste

tiener

Lauridtz Colbiørnsen.

(Udskrift:)

A Monsieur

Monsr Lars Løchstør

Advocat du Roy.

Christiania.

Forøvrigt kan med Hensyn til Holbergs Deltagelse i Selskabslivet følgende utrykte Optegnelser af Carl Deichmann have adskillig Interesse. Efterat nemlig Deichmann har omtalt Hans Grams store Belevenhed og Evne til at gjøre sig gjældende og yndet i det selskabelige Liv, tilføier han:

„Derimod var vores Baron Holberg ikke oplagt til at frequentere de Store, havde ikke den bedste Levemaade, passede mere paa, hvad Andre, sagde og trolig var formeget hengiven til Kløgt og bidende Indfald. Jeg har seet ham i Selskab, hvor de opholdt sig over hans Maniers. Hans Maner og Lader gav ikke nogen Belevenhed tilkjende. Naar man ikke havde kjendt disse tvende Mænd og skulde dømt dem af deres Skrifter, burde man troet, at en Holberg maatte overgaa en Gram i dette Tilfælde“¹⁾.

5. Mellem de vidtløftige Andersenske Papirer paa vort Universitets-Bibliotheek findes følgende Rim:

Over Baron Holbergs Sygdom 1746 af Lode²⁾.

Daarskab, Hycklerie og Laster

Holder nu en Fryde-Fest,

1) Venskabelig Meddelelse af Rigsarchivar Birkeland.

2) Denne „Lode“ er udentvivel ingen Anden end den mere som heldig og frugtbar Oversætter end som Digter bekjendte Barthold Johan Lodde, der døde 1788.

Holberg snart fra Verden haster,
 Som var Eders største Pest.
 I var hans, han Eders Plage,
 Med hans Miiner, Skrifter, Ord,
 Hvem har lavet Luud og Lage
 Skarpere til jer i Nord?
 Dog, I U-tøy kand ey have
 Megen Nytte af hans Død,
 Dersom man ey kand begrave
 Alt, hvad af hans Hjerne flød.
 Thi i Døden maa I viide
 At hand Eders Fiende er,
 Ja end ey hans Støv kan lide
 At I komme det for nær.
 Kommer Troeskab, Viisdom, Ære,
 I allene Frihed har
 Til sit Grav-Sted ham at bære,
 Som i Hjertét Eder bar.

Have end disse velmente, hidtil, saavidt Meddeleren bekjendt, utrykte Vers i sig selv kun liden Betydning, lære vi dog saameget deraf, at Holberg i 1746 har været saa syg, at man har tvivlet om hans Liv. Dette har tillige Interesse af den Grund, at det var i hint Aar, at han gjorde sit Testamente til Sorø Akademi, rimeligvis altsaa i den Tanke, at hans Bortgang da var nær forestaaende.

6. Saavidt vides, har det hidtil været antaget, at ikke noget af de ved Trykningen af Holbergs Verker benyttede Manuskripter mere var i Behold, og at de faa Breve, man har fra ham, hans Ansøgning om Professoratet af 1714, nogle embedsmæssige Erklæringer o. s. v., vare de eneste levnede Prøver af hans egen Haandskrift. Christiania Universitets-Bibliothek er dog i Besiddelse af det Manuskript, hvorefter første Udgave af Holbergs Heltens og berømmelige Mænds sammenlignede Historie er trykt. Det blev i 1831 skjænket Bibliotheket af Biskop Chr. Sørenssen i Christiania og udgjør et meget tykt Kvartbind, hvoraf dog kun For-

talen, de i Randen anbragte korte Angivelser af Indholdet og enkelte mindre Afsnit ere skrevne med Holbergs egen Haand; Resten tilhører en af hans Afskrivere ¹⁾. En liden Prøve af dette i sit Slags enestaaende Haandskrift medgives her i photographisk Faksimile.

7. De følgende Linier, mig meddelte af Archiv-Assistent O. Gr. Lundh, er en Prøve paa den Art Brevvexling, som Holbergs Stilling som Universitetets Kvæstor har medført:

Til Rentemester Holberg om Academiets Deputat pro 1742 paa Vexel at trække.

Velædle og velbyrdige

høitærede Hr. Assessor, Professor
og Academiets Rentemester!

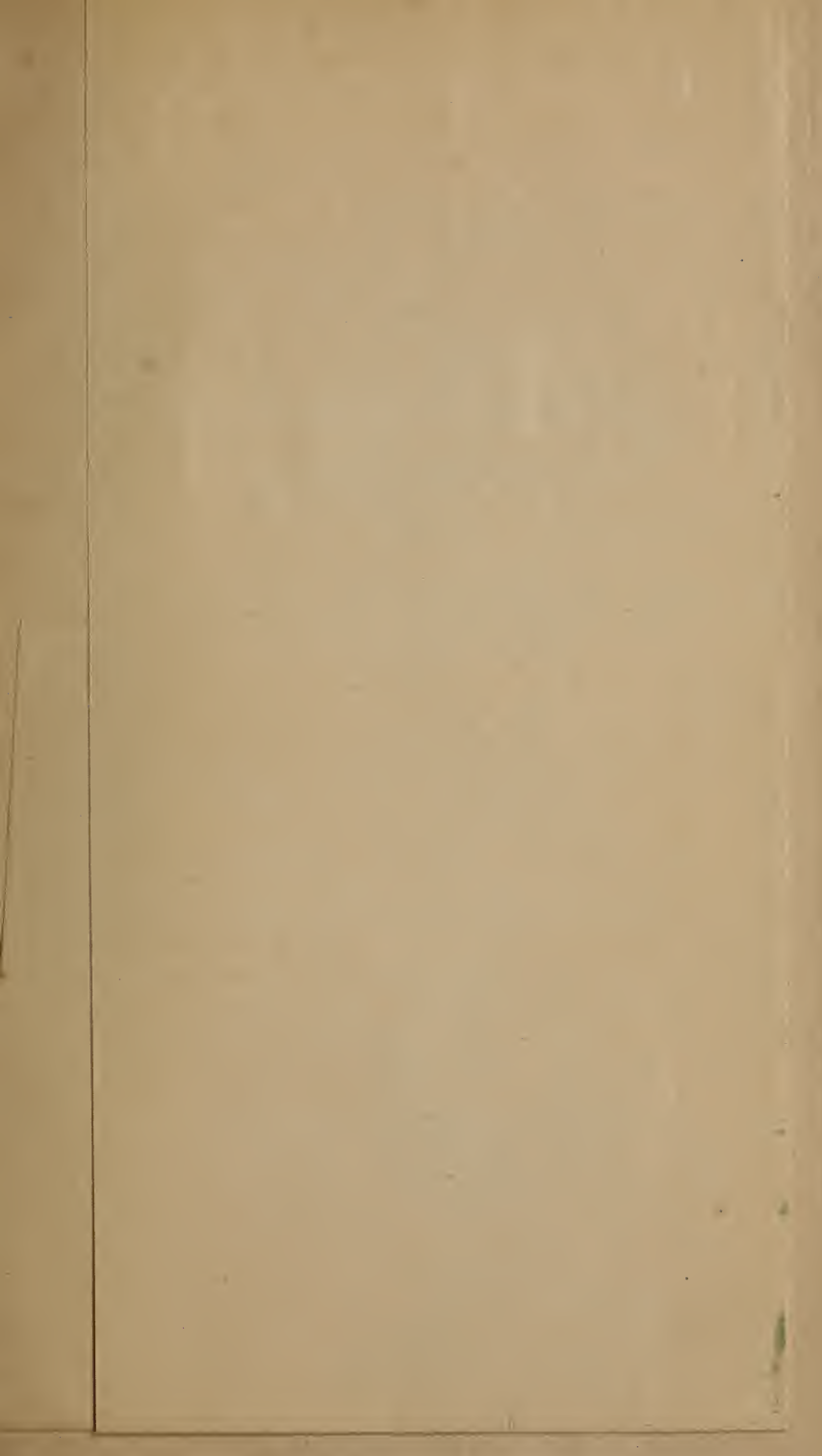
.

Ikke desmindre, dersom Hr. Rentemester paa Academiets Vegne vil behage inden 4 á 5 Uger selv at lade trække Vexel paa mig paa bemeldte fulde Sum og tillige sende mig sin Qvittering accuratere efter Tid og Tal, end den mig ifjor ved Justitsr. Holmsted fra Dem blev mig sendt, da vil jeg dog strax betale disse 310 Rdl. paa den mig anviste Vexel og Qvittering.

Christiansand den 8 Nov. 1743.

Jacob Kærup.

1) En af disse Holbergs Kopister var Hans Morten Hammer, født i Throndhjem 1726 og død 1808 som Sognepræst til Aafjorden i Throndhjems Stift. Det heder nemlig om ham (Erlandsen, Throndhjems St. Geistlighed, S. 212), at han „efter at have fuldendt sine akademiske Studeringer levede en Tidlang i Kjøbenhavn af at renskrive Manuskripter for Baron og Professor Holberg.“

NOGLE

HOLBERGSKE ANALEKTER

VED

Ludvig *Ludvigsen*
L. DAAE
h

CHRISTIANIA

P. T. MALLINGS BOGTRYKKERI

—
1873

J. X. 2/12
(20/582/15)

I forrige Bind af Tidsskriftet meddelte jeg „Nogle Optegnelser til Ludvig Holbergs Biographi“. Jeg er senere vedbleven at samle Alt, hvad jeg under mine Studier har stødt paa, der i nogen Maade kunde bidrage til at kaste Lys over Holbergs Liv eller tjene til Forklaring af Steder i hans Skrifter, en Syssel, hvorfra Ingen, hvem den engang er bleven kjær, lettelig løsriver sig. Som det vil sees, hidrøre flere af de følgende Smaaating fra hidtil upaaagtede Notater af Carl Deichmann, af hvis spredte Optegnelser allerede tidligere (ved J. Møller, J. C. Berg, Werlauff og i „Meddelelser fra det norske Rigsarchiv“ samt sidst af mig i „Historisk Tidsskrift“, B. 2) et og andet Holbergianum er fremdraget.

Pseudonymen Mikkell Hansen.

Holberg udgav, som bekjendt, sit Digt „*Metamorphosis* eller Forvandlinger“ i 1726 kort efter Hjemkomsten fra sin femte og sidste Udenlandsreise. Efter hans eget Vidnesbyrd gjorde „Forvandlingerne“ megen Lykke hos de Fornemme og Dannede (*optimates et literati*), men vakte derimod Forbitrelse hos den raa Hob (*plebs*); „de gemene Folk, som alene se efter Satiren, toge det op paa adskillige Maader efter deres adskillige Humeurer.“ Som et Udtryk for Massens Stemninger udkom allerede meget snart et versificeret Angreb paa Digtet og dets Forfatter af en Pseudonym, der kaldet

sig Mikkell Hansen.¹⁾ Pseudonymen fandt, at saadanne Ting, som Holberg her havde skrevet, „kunde være lette at opfinde, naar man gav sig Stunder dertil,“ og fremsatte forøvrigt en Mængde flauø Bemærkninger om Digtets Indhold. Det manglede ikke paa Opfordringer til Holberg om at besvare Mikkell Hansens Angreb, hvilket denne dog efter sin egen udtrykkelige Erklæring²⁾ ansaa under sin Værdighed. Ikke desto mindre har der været dem, der have tillagt Holberg Forfatterskabet til et anonymt Modskrift mod Mikkell Hansens Angreb, der saa Lyset kort efter dette, men hvis Indhold og Tone vistnok i enhver Henseende gjør denne Antagelse urimelig eller endog fornærmelig. Disse tvende Flyveskrifter, hvis Originaludgaver forlængst høre til de største Sjeldenheder, ere senere blevne optrykte af F. L. Liebenberg i hans Ud-gave af „Ludvig Holbergs Mindre poetiske Skrifter“, Kbhvn. 1866. 8. S. 300—306.

Lige til vore Dage har Forfatterskabet til hine Bagateller hørt til de velbevarede literære Hemmeligheder. Deres Indhold og Sprog giver vistnok intet Vink, hvoraf Noget i denne Henseende kan sluttes, undtagen forsaavidt som det i Mikkell Hansens Vers forekommende Udtryk „Aske-Fiis“ med temmelig Bestemthed peger paa, at Forfatteren har været en Nordmand. I det Deichmannske Bibliothek i Christiania findes en Afskrift af begge Pjecer, hvorpaa med C. Deichmanns Haand er noteret, at „Mag. Treskow“ skulde være Forfatter af Mikkell Hansens Vers.³⁾ Da ingen anden samtidig Magi-

¹⁾ „*Prodiit mox plebeium ac inconditum carmen, in quo ingenti hiatu bacchantur versificator.*“ Ep. ad v. perill. 1, 197. (Cfr. Hor. A. P. v. 138: *quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?*).

²⁾ „*Non deerant, qui ad vindictam me acuebant, sed quo audacius conviciabatur, eo indignius responsione hoc carmen judicabam.*“ Ep. ad v. perill. 1. c.

³⁾ Liebenberg anfører efter en Meddelelse fra en norsk Literat, at hint

ster af Navnet Treschow kjendes, har Werlauff¹⁾ paa Deichmanns Autoritet antaget Johan Treschow, Magister fra 1722, som Forfatter. Denne Nordmand, en Søn af Christiania-Patricieren, Admiralitetsraad Gerhard Treschow, og om hvem man ikke veed synderligt mere, end at han eiede et stort Bibliothek, er imidlertid ikke den, hvem Deichmann har meent.²⁾ Denne Lærde har nemlig selv andensteds efterladt udførligere Notitser om denne Sag. Det er ingen anden end Gerhard Treschow, den noksom bekjendte og af sin Samtid ansete Forfatter til den ældste Samling af „Danske Jubellærere“, i hvem Deichmann, og det, som det synes, med gyldig Grund, har troet at kunne see den virkelige Mikkel Hansen. Denne Mand var imidlertid tilfældigviis ikke Magister og er formedelst denne ubetydelige Hukommelsesfeil af Deichmann bleven forvexlet med sin Fætter Mag. Johannes Treschow.

Gerhard Treschow (Søn af Eieren af Lesje Verk i Gudbrandsdalen, senere tillige Generaltoldforvalter i Throndhjem Herman Treschow, gjenneim en anden Søn Stamfader til den nulevende formuende Slægt Treschow) var født i Lesje 1705 og blev efter at have modtaget Undervisning især paa Kongsberg hos Halvbroderen Caspar Wildhagen, tydsk Præst sammesteds, sendt til Kjøbenhavns Universitet 1720, hvor han formedelst Svogerskab kom i Huset hos Professor, siden Biskop Trellund. Han har altsaa været et ungt Menneske

Haandskrift i det Deichmannske Bibliothek er „forsvundet“, hvilket er urigtigt, da det fremdeles findes der.

¹⁾ Historisk Tidsskrift. 3 R., B. 2, p. 13—14.

²⁾ See om ham Worms Lexicon, Nicolaysens Norske Stiftelser 3, 1048 samt mine „Aktmæssige Bidrag til den norske Kirkes Historie“, S. 64. (Theol. Tidsskrift, udg. af Caspari m. Fl. 7, 384). Gjessings Bemærkning i hans Jubellærere, B. 1. (paa Stamtavlen over Familien Treschow), at han døde i Viborg, er urigtig; han tilbragte sine sidste Aar i Finnaas i Søndhordland og døde der 1754.

paa en og tyve Aar, dengang han, efter i Forveien at have ladet trykke et Par smaa theologiske Disputatser, angreb Holberg under Mikkell Hansens Navn. Hvor meget altsaa Holberg taler om *plebs* og *plebeium carmen*, og hvormeget ogsaa Digtet selv hører til de lidet rosværdige, sees dets Forfatter dog at have været en Mand af god Familie og god Opdragelse, ligesom han ogsaa senere i Livet vandt et godt Navn. Tænkeligt, at den unge Mands Rim kunne have været en Gjenklang af visse Theologers og Geistliges velmente, om end bornerede Kritik over Metamorphoserne?

Jeg afskriver her de tvende Steder af Deichmanns utrykte Optegnelser, hvor Gerhard Treschow omtales:

a. „Høyberg i Fortalen til Holbergiana taler om Michel Hansens Brev til Hans Michelsen og at det Svar derpaa, sc. Brillen til at læse Michel Hansens Brev vel er af Holberg. Kan vel være. Holberg kalder dette Brev mod Metamorphoses et gement og uhøvlet Brev. Autor dertil siges at være Hr. Gerhard Treschow, som mig er fortalt af hans Broder Søn Raadmand Wildhagen, der hændelsesviis ham uafvidende saa Conceptet dertil paa hans Studerekammer. Hvad enten Holberg har vidst det eller ikke, saa tilstaar han dog denne Mand stor Berømmelse, endskjønt han ikke er enig med ham *in principiis* i sin Fortale til Heltindernes Historie.“ (Deichmanns Optegnelser, Manuscr. i det norske Universitets-Bibliothek, No. 396 fol.).

b. „Treschow, Gerhard. Var en Halvbroder til Mag. Wildhagen, Provst og Sogne Præst paa Kongsberg, NB. den sidste tyske Præst der paa Stæden. Treschow blev oplært i hans Huus, derfra til Hr. Schielderup i Laurdal. Der siges, hand frabad sig Trinitatis Kald, men at mand af visse Aarsager formaade ham at modtage det, at hand magede det saaledes, at hans Indtrædelses Prædiken skede paa Trinitatis

Søndag¹⁾ og i Anledning deraf udlod sig, det mand ikke altid alene burde nævne Frelseren, og ligesom udelukke de andre Personer i Guddommen, som altfor meget var skeet baade af hans Antecessor og Menigheden, som Treschow forsigtig nok ikke nævnede. Da hand steg ned af Prædikestolen, mødte hand et Fruentimmer, som strax angreb ham i megen Heftighed over, hvad hand havde talt. Treschow, uden at svare hende, spurde Klokkeren, som stod hos, hvem dette Menneske var, gik fra hende, uden at tale et Ord til hende. Forbemeldte Mag. Wildhagens Søn, Raadmand og Bergamtsskriver paa Kongsberg, har fortalt mig, det hand i Bircherød iblandt Hr. Treschows Bøger forefandt Conceptet til Michel Hansens²⁾ Brev, under Navn af Brændeviinsbrænder og Øltapper i Callundborg, skrevet af Hr. Treschow selv, og altsaa trode; hand var Autor til samme. Desuagtet havde dog Holberg megen Agt og Ære for Manden, endskjønt ikke enig med ham i visse Principia. NB. Efter den forbemeldte Tildragelse ved Treschows første Prædiken i Trinitatis Kirke blev (han) nogen Tid derefter syg og døde 20 Nov. 1765.“ (Af Deichmanns Bemærkninger bag i andet Bind af hans Exemplar af Jens Worms Forsøg til et Lexicon over lærde Mænd, der tilhører det Deichmannske Bibliothek i Christiania).

1) Treschow, siden 1731 Sognepræst til Birkerød i Sjælland, fik 1765 Trinitatis Kald i Kjøbenhavn. Gjessing (Jubell. I, Fortalen p. XIX) fortæller, at han holdt sin Indtrædelsesprædiken første Pintsedag.

2) Hermed maa Deichmann sigte til Treschows Brev til den Danske Sandemand, Kbh. 1745, men Holberg, som forøvrigt i Fortalen til sine Heltindehistorier drager tilfældts mod den Danske Spectator eller Sandemand, berører dog ikke hiint Brev af Treschow.

Til „Jeppe paa Bjerget“.

1. Allerede Werlauff har i sine „Historiske Antegnelser til Ludvig Holbergs atten første Lystspil“, Kbh. 1858. S. 69 fgg., paaviist, hvorledes Navnet Jeppe, længe før denne berømte Komædie saa Lyset, var en almindelig Betegnelse for den danske Bonde, ligesom Luce (Lusse) for Bondekonen, og anført en Række af Steder i ældre Poesier og Rimerier, hvoraf dette fremgaar. Tydligere maaskee, end i noget andet Rim, forekommer dog Jeppe-Navnet som repræsenterende særlig den Sjellandske Bonde i følgende Linier, som findes i i „En liden Giette-Knude, *præsenteris* til *Divertissement* Gæsterne at opløse“:

— — — — —
 — — — — —

„Naar Siellands Jeppe træller sterck
 Ved Pleylen Kroppen strecker
 Hans Luce da til Vadmels-Verck
 Af Ulden mig fremtrækker.“

Denne Poesi, aabenbart tilhørende det syttende Aarhundrede, udgjør en Deel af et større, særskilt trykt Bryllupsdigt, der i vort Universitets-Bibliothek dog kun forekommer i et defect Exemplar.

2. Efterat Holberg forlængst havde ophørt at skrive Komædier, var bleven Eier af betydelige Jordegodser og var bleven baroniseret, indvikledes han i en Proces med en af sine Ridefogd r. Processen kjende vi af hans 447de Epistel, denne sidste Fortsættelse af hans autobiographiske Meddelelser; det vil imidlertid erindres, at da denne Epistel kort efter Holbergs Død kom for Lyset, udelodes deraf et temmelig stort Stykke, der først blev Almeenheden forelagt i de ved A. E. Boye udgivne Holbergiana. (B. 2., Kbhvn. 1833. S. 46 — 50). En af Deichmanns Notitser meddeler en ret

interessant Anekdote om, hvorledes Modpartens Advocat for Høiesteret benyttede sig af Steder i Jeppe paa Bjerget for dermed at chicanere Stykkets Forfatter, nu selv Baron og i personlig Berøring med de Samfundsklasser, som han i sin Jeppe i yngre Aar havde behandlet. Naar det anføres, at Ridefogdens Advocat var Lawsen, kan her tilføies, at den samme Advocat ogsaa havde Parti imod Holberg, dengang denne i Marts 1747 procederede for Høiesteret med sin Collega og gamle Antagonist Professor Peder Horrebø; ved denne sidstnævnte Leilighed benyttede Holberg som Sagfører sit Næstsødskendebarn Advocat Munthe (siden adlet Morgenstjerne), Søn af den Præst Otto Munthe i Fron, hos hvem han tilbragte en Deel af sin Barndom.

Deichmann skriver saaledes:

„Holberg, som ingen Leilighed lader gaa forbi til at fornærme Hoyer, taler et Steds i sine Epistler om en Jurist hans Videnskab og siger, at man almindelig finder grundigere Domme iblandt dem, som besidder grundige principia og maadelig Læsning, end blandt dem, som har vidtløftige studia, og erindrer tillige om en saadan Jurist, der offentlig lærte Andre, (men) sjelden var lykkelig i sine Domme, som oftest blev underkjendt; om han hermed mener Hoyer, tør jeg ikke sige forvist. Men den gode Holberg var ikke heller lykkelig i sine Processer, som han tilkjendegiver i samme sine Epistler No. 447, og som han havde med sin Foged, da denne tog Commissarier og Holberg ingen for at vedblive sit eget antagne principium. Men da disse Commissarier ogsaa havde været Ridefogder, som Folk sagde ikke uden til Holbergs Fornøielse (*sic*), — da Sagen skulde til Høiesteret, paatog sig Lausen Fogdens Sag, og da han ikke heller var Holberg noget godt skyldig, som saa ofte havde gjennemhæglet denne Profession, især i hans Dannemarks og Norges Beskrivelse,

glemte Lausen ikke at benytte sig af Comoedien Jeppe paa Bjerget, der som Baron examinerede sin Ridefoged, der skulde hænges, og da denne spurgte, hvad ondt han havde gjort, svarede Baron: Est du ikke Ridefoged og spørger endda, hvorfor du skal hænges, og som har støbte Sølvknapper etc. Slutningen blev, at Holberg tabte Sagen der med alle honores, og ved den Leilighed forefaldt adskillige Allusioner til hans Barons Værdighed.

„Hoyer var en større Statsmand end Holberg, fordøiede alle Holbergs ømfindtlige Stød, vid¹⁾ om tyske Jochum i Comoedien. Hoyer citerer overalt Holbergs danske Krønike i hans Jure publico mss., da derimod Holberg aldrig nævner Hoyer, ja ikke engang naar han anfører det mærkelige Brev, som Christianus quartus tilskrev den Lyneborgske Hertug Georg, som gik fra Kongens i Keiserens Tjeneste, som Hoyer allerførst har publiceret i hans Dänemarkische Geschichte, og som Hertug August af Wolfenbüttel communicerede den gamle Georg: Calixtum, da dog Holberg formodentlig ingen andensteds har taget det fra end sammesteds.“

Til „Den Stundesløse“.

I denne Komedie forekommer følgende Samtale mellem Vielgeschrey og hans Barber:

Barberen:

— — Eine Matrosen-Frau ind den Neuen-Buden hat auf einmal 32 Kinder zur Welt gebracht, und war doch nicht dicker als eine ordinaire schwangere Frau. Wie kann Ihro Gnaden das begreifen?

Vielgeschrey:

Jeg har ikke fornøden at bryde mit Hoved med at begribe det, thi jeg maa først vide, om det er sandt.

Barberen:

Das ist so wahr, als ich hier stehe, denn ich kann die Historie

¹⁾ vide?

mit Umstånden erzehlen, denn die Kinder wurden alle getauft, aber sie starben gleich darauf.

Kilden hertil tør med høi Grad af Sandsynlighed søges i en Legende, der knytter sig til en Kirke i Nærheden af Haag, som almindelig forevistes Reisende i Holland, og som Holberg maaskee endog kan antages selv at have seet under et af sine Besøg i dette Land, hvor han navnlig 1704—1705 tilbragte saa lang en Tid og det under Omstreifen fra Sted til andet. Vi ville meddele Legenden, saaledes som den fortælles i en utrykt Dagbog eller Autobiographi af en dansk Mand, Kammertjener, senere Sorenskriver i Norge, Mathies Skaanlund, som i 1683 ledsagede Christian den Femtes uægte Søn, Grev Christian Gyldenløve, paa hans første Udenlandsreise. Skaanlunds Ord ere disse:

„Den 26 Martii 1683 var Greven til *Losdun* eller *Losdeøie*, som her kaldes, er en Time fra den Hag, og ikkun en Flekke, men der er noget rart at see, nemlig der har været A^o. 1276 Grev *Flores* Datter af Holland ved Navn *Margreta*, var gift med Grev *Henneberg*. Hun fødte paa en Langfredag 364 Børn, Halvparten Dreng og Halvparten Piger, og som alle levede og alle (bleve) døbte, Drengene kaldet *Johannes* og Pigerne *Elisabeth*. Men efter Daaben døde de alle, og er endnu i samme Kirke en stor Stentavle for dem. Derpaa er udhuggen paa Latin Mirakelets Indhold, og over Stenen er indmuret tvende store Messingbækkener, hvorudi hver Sort Barn blev døbt. Kirkeværgen kunde forklare os, at et af disse Bækkener var for rum Tid siden bortstjaalet, hvorfor et andet blev gjort i Steden igjen, og vel paa et stort Sted muligt at findes, som vel er troligt, thi paa vores Konges Raritet Kammer har jeg seet, da min Herre var der oppe, et af disse samme smaa Børn hængendes udi en Guldkjede i en liden Flaske, langt som Leddet af en Finger, sort, intet hvidt er at see uden de smaa Negle. Aarsagen til dette Guds Mirakel forklares, at en fattig Kvinde i Dyrtid kom for denne Grevindes Port med 3 a 4 smaa Børn og bad i Guds Navn om Nødtørft for Grevinden selv, hvorpaa Grevinden gjorde hende en Afvisning med disse Ord, at Landte

er fuldt af saadanne H , som gaar omkring med sine Unger og trygler. Fattigkvinden svarede: O retfærdige Gud give mig saamange Børn, som der er Dage i Aaret til, om jeg har havt nogen Tid med anden Karls Person Omgjængelse, end med min egen Ægtemand, og den samme Gud lade skee Tegn derpaa imellem Eder, som er rig, og mig, som er fattig“.

Til „Den pantsatte Bondedreng“.

Man har anført, (dog, saavidt mig bekjendt, ikke med Hjemmel af Holbergs egen Tilstaaelse, saaledes som Tilfældet er med „Jeppe paa Bjerget“), at Fabelen til dette Stykke skulde være tagen af Bidermanni Utopia. Ved Gjennemlæsningen af dette Skrift er det heller ikke lykkets mig at finde nogen Fortælling, som med Føie kan betragtes som „Den pantsatte Bondedrengs“ Kilde.

Derimod synes en Hændelse, der i de ovennævnte Skaanlundske Dagbøger fortælles at have tildraget sig i Nimwegen, medens Gesandtskaber fra den største Deel af Europas Magter opholdt sig der i Aarene 1676—1679 i Anledning af den bekjendte Fredscongres (deriblandt ogsaa en overmaade talrig Legation fra Danmark med Greven af Altenburg og Just Høg, hvilken sidste Dagbøgernes Forfatter dengang tjente), at indeholde Momenter, der i flere Henseender minde om Leerbeutels Bedrifter. Da en stor Mængde Danske ved den Tid opholdt sig i Nimwegen, er det ogsaa rimeligt nok, at Begivenheden er bleven bekjendt i Danmark og kan være erindret af Mange endnu i Holbergs yngre Aar. Under Overskriften „En Officeers *Stratagema*“ fortæller Skaanlund saaledes:

Imidlertid denne Uro var i Landet Cleve, var der Mange, som flygtede hid, iblandt Andet en rig Jøde førte sig og Sit ind i Nimwegen, en Stund derefter En, som havde Mod paa denne Jøde at betække, saasom han fandt ham ikke i Cleve. Hvad skeer her?

Denne Person med tvende Underhavende indfandt sig udi den franske Ambassadeur Colberts Gaard, som var folkøde, af den Aarsag Colbert var flyttet. Bemeldte Person havde Bud efter Huusverten; da han kom, bad han ham lukke op, han vilde bese Værelserne, om han havde Lyst at leie Gaarden paa nogen Tid, foregav, han var Fyrsten af Holsteens Hovmester, han kommer selv til Staden, noget Mærkværdigt at forrette. Efter de vare accorderede, sagde han: Vil I betro mig Nøglerne? Jeg maa være alene, thi jeg skal strax skrive min Fyrste til, han er paa Veien hid fra Brüssel. Manden gik bort til Sit. Dernæst sagde han til de to Knegte, som han havde med sig: Du skal gaa bort i Isenboden og købe mig Jernlænker 2 à 3, som Grimer, Kramper, Hængelaase og en Hammer strax. Til den anden sagde han: Du skal gaa bort til den Jøde, som er hidflyttet fra Cleve, han skal bo i den og den Gade, og bed ham strax komme hid til mig og sig, her er Fyrsten af Holsteens Hovmester, hvorfor han skal med sig tage saamange Juveler og Guld, som han haver, saasom Fyrsten vil kjøbslage med ham og tilvexle sig Guldet af ham. Dette gik for sig, saasom der var Ingen udi bemeldte øde Gaard end Mesteren for dette Verk og saa den Knegt, som havde hentet Jernlænkerne. Da Jøden nu kom med glubende Tanker i Mening, at her var Vand paa hans Mølle ved Profit at trække Fyrsten op, naar han kom, han blev ført ind i et Gemak inde i Gaarden, der var et Bord, hvorpaa Jøden fremlagde sit Liggendefæ af Juveler og Guld, de to Knegte vare i næste Gemak, hvilke han indraabte, hvor da den ene af dem havde forborgen hos sig et Par ladte Pistoler. Da sagde Mesteren til Jøden: Hør, har du ingen Sølvmynt og Smaapenge hjemme? Jøden fik da en anden Tro og blev gruelig altereret, svared nei og vilde tage sin Skat til sig igjen. O nei, sagde Mesteren, du skal ikke røre den. Da ved en Vink kom Pistolerne for en Dag og blev lagt paa Bordet, og Jøden maatte ei komme den nær. Saa kom her frem Blæk og Papir. Da trued han Jøden, at han strax skulde skrive hjem til sin Kvinde at forskaffe al den Sølvmynt, de havde. Jøden, som saa ingen anden Redning at frelse sit Liv, skrev, men det var hans Moders Maal, men han maatte omskrive den paa Tydsk ved Tvang, hvorpaa den ene Knegt sprang hen til Jødinden og kom igjen med nogle hundrede Gylden. Men der Pengene kom paa Bordet, blev Jøden af disse tre Karle paagreben og Lænkerne tilhobefæstet med

Hængelaas, og, naar han vilde skrige, blev Pistolen sat op til hans Hjerte og maatte derfor tie. (Derefter fortælles, hvorledes Mesteren og hans ene Knegt rømme afsted til Hest med Jødens Klenodier og Penge, den anden, som skulde passe paa Jøden, kom først senere afsted til Fods og blev derfor greben af Byens Politi, der kom i Bevægelse, saasnart Jøden havde slidt sig løs. Magistraten i Nimwegen dømte ham til Døden, men dette fremkaldte stort Misnøie i de diplomatiske Kredse, navnlig hos Damerne: „Alle Ambassadricerne bade hos de Hollænder og Mediateurerne at løslade denne christne Fange, foregav, at det var Synd, at en Christen uden Blod og gjort Mord skulde miste Livet for en Jødes Penge.“ Denne Forbøn gjentog sig, da Hovedmanden, en fransk Kapitain, endelig blev opdaget, ligesom ogsaa Kongen af Frankrige blandede sig i Sagen til de Skyldiges Fordeel og ansaa det tilstrækkeligt, at Jøden fik de røvede Koster tilbage; Kongen „fandt dette at være ikkun et Corporalspuds og en Bagatel at døde Nogen for.“ „Ja, jeg saa (skriver Skaanlund videre), at *Madame Høg* fældte Taare, der det var paa det Yderste til *Extremitet*, at en Christen skulde dø for en Jøde.“ Enden blev, at Jøden fik sit Guld og sine Juveler igjen, men ikke Sølvmynten, hvilken Kapitainen beholdt).

Til Epigram. I. 22.

Som bekjendt opkom der, da Hannibal Sehested var død som Gesandt i Paris 1666, en upassende og uden Tyvlyd usand Fortælling om hans Dødsmaade. Dette Rygte har vistnok givet Anledning til mere end et Epigram; idetmindste erindrer jeg at have seet et saadant paa Fransk blandt Klevenfeldts Samlinger i Geheimearchivet, der dog er for smudsigt til at fortjene Offentliggjørelse. Blandt Holbergs Epigrammer have ikke mindre end to Hensyn til dette Sagn, nemlig I, 22 og I, 32. Det første af disse lyder saa:

*In Hannib. Sehested, qui dicitur in Opere
Venereo mortuus.*

*Cum decet Heroem stantem armatumque perire,
Mortuus hic (Vati si qua fides) equitans.*

PER NIVEAS EQUITANS VETUS ET
NOVUS HANNIBAL ALPES,
ILLE OCULUM, HIC ANIMAM PERDIDIT
INTER OPUS.

De tvende sidste drastiske Linier ere imidlertid ikke forfattede af Holberg selv, men denne har her benyttet et gammelt Epigram, forfattet af Schumacher (Griffenfeld) kort efter Hannibal Sehesteds Død. Herom findes hos Deichmann gjentagne Optegnelser, af hvilke en lyder saaledes:

„Efter Sigende skal Griffenfeldt (have) gjort efterfølgende Vers over Hannibal Sehested, som skal være død in actu ven. paa sin Hjemreise til Danmark, og overleveret (det) til Frid. den 3die, som med *applausu* skal have modtaget det.“ (Her følge de ovenfor udhævede Linier).

Af Nyerups i 1794 udgivne Langebekiana, S. 86—87, sees Deichmann i 1750 at have skrevet til Langebek bl. A. ogsaa om dette Spørgsmaal. Langebeks Svar, af 17 April 1751, der findes i det Deichmannske Bibliothek, indeholder herom Følgende: „Hannibal Sehested døde i Paris, men at han skal være død saaledes, som Verset, man tillægger Griffenfeld, lyder, holder man nu for en Fabel og af hans Uvenner i de Tider opdigtet. Men jeg veed ikke, om Hr. Canc. Raaden har fattet den rette Mening af Verset, efterdi han tvivler, om Sehested døde paa *Alpes* eller i Paris.“

Til den Pontoppidan-Langebekske Strid.

Som naturlig kunde være hørte Holberg til dem, som hellig misbilligede den Behandling, som overgik Langebek, da han, skjønt kun Studiosus, havde vovet offentlig at rette

nogle Feil i Pontoppidans Annaler. Fra Suhms Optegnelser (Saml. Skr. B. 14, S. 243) kjender man, at Holberg tildeels stod bagved en af de samtidig fremkomne Udtalelser til Langebeks Forsvar. Deichmann har angaaende denne Strid nedskrevet Følgende:

„Holberg var rig paa Indfald. Da en vis geistlig Mand havde skrevet imod et vist Societet¹⁾, som havde rettet et og andet Aarstal i hans historiske Skrifter, og ved den Leilighed paatrak sig en ømfindtlig Correx, gav Holberg sine Tanker tilkjende ved en lystig Historie, nemlig om en Præst, som var meget for Aabenbaringer og Drømme, der var vant til at spørge Gud *immediate* tilraads i sine mindste Anliggender, pleiede til den Ende under et vist Træ i Skoven at hente det guddommelige Svar. Klokkeren, som vidste dette, og ligesaa, at han paa en vis Tid pleiede at besøge dette Sted, lister sig op i Træet; da den Anden anbringer sit Ærinde og siger: Tal Herre, din Tjener hører Dig, svarede Klokkeren i en fremmed Tone: Gak hjem igjen, Hr. Erik, Du er en Nar.“

Nogle Rim over Holbergs Baronisering.

Vi to Baronere har i Professorers Tal,
Som selv ved Viisdom har forhvervet sig den Ære,
Men hvo af begge for den største agtes skal,
Deri maa Viisdom selv den bedste Dommer være.

De have begge gjort den sande Viisdom fri
Ved dennem vor Fornuft sin rette Frihed nyder
Og sukker ikke i det gamle Slaveri,
Ja Viisdom dem igjen med Friheds Crone pryder.

Jeg tilstaar, Wolff er stor, men beder om Pardon,

¹⁾ Danske Selskab, hvis Forstander Langebek var.

Han neppe var saa stor, om han ei kunde stige
 Paa Skuldrene af en ei mindre stor Baron,¹⁾
 Thi Wolff forklarer det, som Leibnitz vilde sige.

Vor Holberg derimod med Rette sige kan,
 At han i Norden er af denne Art den første,
 Hvis Tanker drives ei af Andres Hjerners Vand,
 Han staar paa egne Been og derfor er den største.

Findes i Haandskrift i et Blandingsbind i Chr.a Univ.-
 Bibl. (No. 21. 4to).

Paatænt Oversættelse af Holbergs Danmarks Historie.

Den af sine politiske Indsigter bekendte Professor Martin Hübner tiltraadte 1752 med offentlig Understøttelse en længere Udenlandsreise. Den første Deel af denne Reise har han udførlig beskrevet i en Journal, der i Haandskrift findes paa vort Universitets-Bibliothek. Her anføres under Hübners Ophold i Lybek (Juli 1752):

„Domkapitlets Syndicus Detharding, der tilforn stod ved det Altonaiske Christianeo som Professor historiarum og er den yngste Søn af Georg Detharding, fordem dansk Justitsraad og Medicinæ Professor ved Kjøbenhavns Universitet, studerer nu alene til sin Fornøielse; dog lovede han ufortøvet at levere en tydsk Oversættelse af vores berømte Baron Holbergs Danske Rigs-Histories ny Edition, saasnart samme kom for Lyset.“

Et utrykt Brev af Holberg.

Efterat P. Botten-Hansen i 1858 havde udgivet „Nogle (ni) utrykte Breve af Ludvig Holberg“, samtlige skrevne til

¹⁾ Leibnitz blev baroniseret 1711, Wolff 1745.

Krigsbogholder Aage Hagen i Throndhjem, ¹⁾ der bistod ham som Kommissionær ved Salget af hans Bøger, er vort Universitets-Bibliothek ved Gave af Sognepræst Otterbech i Hurdalen kommen i Besiddelse af et tiende Brev fra Holberg til den samme Mand. Skjønt det i sig selv kun frembyder ringe Interesse, bør det dog trykkes for Fuldstændighedens Skyld. Foruden disse ti Breve til Hagen kjendes ialt kun elleve, nemlig sex til hans Ridefogder, to angaaende en Gaardhandel, to til Hans Gram og et til „samtlige Acteurer“ ved det kjøbenhavnske Theater. De tre sidstnævnte ere de eneste, hvis Indhold er af større Betydning.²⁾ Haabet om at see flere fremdragne for Lyset er saare ringe.

Høitærede gode Ven

Jeg er bange at han er bleven vreed paa mig effter som ieg ingen svar har faaet først om de 50 smaa bøger ieg toeg mig den frihed at opskikke ham forgangen sommer. Der effter paa min seeneste skrivelse hvbrudi ieg bad at han vilde have den godhed at hverve mig nogle *subscriptioner* udi Trundhiem til den første tome af mine *comoedier*, hvilken *tome* kommer paa 2 & 8 β. Hvis min Herre er vreed paa mig, saa kand han have aarsag eftersom ieg gjør ham saa ofte uleilighed, og ieg gjør ham ingen tjeneste igien. Men ieg vilde gierne viide, om hand har faaet mine Breve at ieg kunde viide hans betenkende, at, ifald hans leilighed ikke var at tage derimod (saa som han maa skee ikke stødse

1) Til de af Hansen meddelte Oplysninger om denne Mand kan føies en Notits i Danske Samlinger, 4, 367.

2) De opregnes af Werlauff i Nyt historisk Tidsskrift, B. 6, S. 447 og 574, paa et af de sex Ridefoged-Breve nær, som dengang var ukjendt og først er meddeelt af Chr. Bruun i Danske Samlinger, 4, 288.

boer i Trundhiem eller kand have andre aarsager) ieg da kûnde beede ham *recommendere* de sager til en god ven udi Trundhiem, som baade hand og ieg kiender. Jeg vilt ydmygst beede at min Herre med faa *linier* giver mig sin tanke derom forbliver imidlertid

Hans oprigtige Ven og
beredvilligste tiener

L Holberg

Kiøbenhavn den 6 Martii

1723 ¹⁾)

¹⁾) Brevet har altsaa sin Plads mellem No. 2 og No. 3 i Botten-Hansens Samling.

LIBRARY OF CONGRESS

0 020 517 429 1